

UDK: 623.1 (497.5 Kostajnica) (091)
949.75 Kostajnica
izvorni znanstveni rad
primljeno: 21. 11. 2001.

Kostajnica u protuturskoj obrani Hrvatskoga Kraljevstva

Milan Kruhek

Hrvatski institut za povijest

Padom Bosanskog Kraljevstva 1463. godine i teškim porazom hrvatske vojske na Kravskom polju 1493. godine počinje razdoblje trajne nesigurnosti i obrambenih ratova za povijesnu opstojnost Hrvatskoga Kraljevstva. Srednjovjekovni feudalni razvoj zemalja Hrvatskoga Kraljevstva bio je zaustavljen i nasilno prekinut. Više od dva stoljeća ogromni naponi hrvatskoga plemstva i hrvatskoga naroda bili su usmjereni i okrenuti problemu ratne i egzistencijalne ugroženosti hrvatskoga naroda. Kako sačuvati zemlju i narod? U tom su se pitanju tijekom cijelog 16. i 17. stoljeća susretali i pojedinačni interesi plemstva i zajednička državna politika koju je vodio Hrvatski sabor.

Područje između rijeka Une, Save i Kupe u stoljetnoj borbi protiv osmanlijskih napada na poseban je način bilo važno za obranu Hrvatskoga Kraljevstva, a na tom gorovitom i omeđenom prostoru, stari feudalni tvrđi gradovi imali su iznimno važnu obrambenu ulogu. Feudalni utvrđeni gradovi, ranija središta gospodarske, pravne i političke uprave, u 16. stoljeću pretvaraju se u obrambena uporišta koja povezuju taj prostor u jedinstveno obrambeno područje, koje su osmanlijske vojske uspjele osvojiti tek u posljednjim desetljećima 16. stoljeća. Taj je prostor spajao južne hrvatske krajeve sa sjevernom Hrvatskom i Slavonijom u dugu obrambenu frontu buduće Hrvatske i Slavonske vojne Krajine.

Feudalni utvrđeni gradovi na rijeci Uni bili su prva i najveća prepreka turskim prodorima preko Une. Bili su to, svaki za sebe, već samom prirodom svoga položaja. Ta stoljetna sjedišta i središta feudalne vlasti hrvatskoga plemstva već krajem 15. i tijekom 16. stoljeća gube svoje dotadašnje feudalne funkcije i pretvaraju se u obrambene utvrde, u granične straže i promatračnice. Oni veći i strateški na boljim položajima preuređuju se i utvrđuju, postaju glavna zapovjednička mjesta obrane šireg okolnjeg prostora. Osobito su bili važni utvrđeni gradovi uz tok rijeke Une, izgrađeni na njezinoj lijevoj i desnoj obali. Neki će ostati dugo jedina obrana već posve napuštene zemlje, i nakon što su ih morali napustiti i njihovi gospodari i feudalni podanici njihovih gospodara. Tada će ih braniti i čuvati vojne posade organiziranog vojnog obrambenog sustava, stvaranje i vodstvo kojega preuzima središnja kraljevska vlast. Dakako, i taj je novi sustav granične obrane imao mnogo slabosti i nedostataka, zbog čega nije mogao zaustaviti turska osvajanja. Ipak je turskoj ratničkoj sili trebalo pola stoljeća da bi svladala obranu tog malog prostora, od obrambene granice na Uni do novo uređene granične obrane na Kupu.

Turska osvajanja i obrana južnih hrvatskih krajeva, posebno područja između Une i Kupe

Već je u prvim desetljećima 15. stoljeća, nakon prvih osmanlijskih prodora preko Balkana u Bosnu, kralj Sigismund pokušao ojačati obranu područja s desne strane Une osnivanjem tzv. "tabora".¹ Nakon pada Bosne 1463. i uspješne ratne protuofenzive kralja Matije Korvina stvoren je novi obrambeni sustav graničnog područja između Bosne i Hrvatske. Tu su obranu trebali nositi tvrdi gradovi tzv. Jajačke, Srebreničke i Šabačke banovine.² Kralj Matija Korvin osnovao je i u Hrvatskoj novi sustav obrane graničnoga prostora stvorivši Senjsku kapetaniju, koja je, doduše, bila više okrenuta protiv mletačkog presizanja na hrvatske zemlje, a manje prema opasnostima od turskih napada.³

Feudalni gospodari utvrđenih gradova na Uni ili na južnim obroncima Zrinske gore, u to vrijeme sami čuvaju i brane svoje gradove i zemlje. U njima drže straže i svoje vojne posade, naoružane kako im je to bilo moguće. Knezovi Blagajski, Zrinski, Frankoopani, Karlovići knezovi Krbave, Zagrebačka crkva i neki manji plemići ipak neće moći dugo sami održavati obranu svojih utvrđenih gradova. Osmanlijske vojske brojnije su, bolje naoružane, vodene cetralističkim ustrojem i fanatičnim zanosom islamskih osvajača sve su češće prodirale iza granične crte na Uni. Uništavanjem naselja i zemlje, zarobljavanjem i rastjeravanjem naroda, tim "turskim" načinom ratovanja, ubrzo je bilo uništeno feudalno gospodarstvo toga prostora. Ratno pustošenje otvorilo je proces demografskog osiromašivanja. Tako se već sredinom 16. stoljeća dogodilo da utvrde na Uni i u kostajničkom Pounju, hrvatsko plemstvo bez gospodarske podloge nije moglo dalje braniti. Ono nije za to imalo potrebnih ljudi, a nije imalo niti materijalnih mogućnosti plaćati troškove takve trajno potrebne obrane. Slabe straže u većim utvdama nisu bile dovoljne niti za obranu tih utvrda, a kamoli šireg ugroženog područja. Nedovoljna je bila i vojna pomoć koju je toj obrani pružala središnja kraljevska vlast, koja ipak sve više preuzima obvezu obrane graničnih utvrda na sebe i prenosi je na novo osnovane institucije organizirane vojne vlasti.

Osim toga nije bilo dovoljno potrebnog jedinstva i zajedničke obrambene strategije među hrvatskim plemstvom toga područja. Tek sve veća opasnost natjerala je i plemstvo kostajničkoga Pounja na veću međusobnu obrambenu suradnju i na traženje pomoći daleko izvan granica Hrvatskog Kraljevstva. Kad je kralj Matija Korvin počeo zanemarivati obranu južnih granica svoga kraljevstva, zbog ratova koje je vodio na sjeveru, najmoćniji feudalni posjednik u zrinskom Pounju Petar II. Zrinski obratio se za pomoć u novcu i ratnoj opremi dalekoj Veneciji i još daljem Rimu, rimskom papi Sikstu IV. Papa je odgovorio na ovu molbu i poslao je u Hrvatsku svoje poslanstvo s kojim su došli i poslanici napuljskog kralja i Venecije.⁴ Ipak

¹ Kralj je Sigismund nakon mnogih ratova s Osmanlijama pri kraju svoga dugog vladanja izradio (1433.) prvi poznati opći protuobrambeni sustav za obranu protiv vanjskih neprijatelja na južnim granicama države. Ta je osnova imala 36 članaka na temelju kojih je bilo osnovano pet tabora. Granična obrana Une pripadala je pod organizaciju obrambenog područja trećeg, Slavenskog tabora. "Obrambena osnova i raspored tabora po toj osnovi vrlo je značajno djelo Sigismundovo. Po toj osnovi ne samo da se odsad uredila obrana države, nego je ona također prvi zameetak potonjoj vojničkoj krajini u XVI i XVII stoljeću", zapisao je u svojoj Povijesti Vjekoslav Klaić. Vj. Klaić, Povijest Hrvata, knj.III., Zagreb, 1975., 151-152

² Kralj Matija Korvin učinio je korak dalje u reorganizaciji vojske i novoj teritorijalnoj obrani graničnih područja. Car je Sigismund svojim zakonom obrane stvorio "narodnu vojsku", dakle domobranstvo temeljeno na banderijama baruna, prelata i županija; M.Korvin uveo je stalnu vojsku koju vode kraljevski kapetani i plaća je kraljevska blagajna, a bila je razmještena i po graničnim utvdama. Godine 1477. posebnom poslanicom poziva plemstvo Slavonije na obranu Kraljevstva i dopušta mu da samostalno izabere posebnog kapetana koji će uz bana voditi brigu o obrani. Nakon uspješnog ratovanja u Bosni protiv Osmanlija osniva Šabačku, Jajačku i Srebreničku banovinu i Senjsku kapetaniju kao novu teritorijalnu organizaciju granične obrane. Vj. Klaić, Povijest Hrvata, III., Zagreb, 1975., 131-132, 188-189, F. Moacanin, Vojna krajina do kantonalnog uredjenja 1787. Vojna Krajina, Zagreb, 1984., 24

³ Milan Kruhek, Utrve Senjske kapetanije u XVI stoljeću, Senjski zbornik, Senj, 1990., 93-112.

⁴ Ivan Kukuljević Sakcinski, Zrin grad i njegovi gospodari, Zagreb, 1883., 46

stvarna pomoć koja je stigla Zrinskim u Pounje, uz donesena obećanja, bila je malena. Zato, ali i zbog sve veće ugroženosti od zajedničkog neprijatelja, Zrinski i Blagajski knezovi zaboravljaju međusobne nesuglasice, i počinju stvarati zajedničke planove obrane. Petar II. Zrinski s knezovima Blagajskim godine 1475. utvrđuje zajedničku strategiju obrane svojih posjeda i gradova.⁵ Već oko 1480. godine područje kostajničkoga Pounja počinje se nazivati "granica ili krajina".⁶

Europski su se vladari nešto ozbiljnije zabrinuli za sudbinu obrane hrvatskih zemalja nakon velikog poraza na Krbavskom polju 1493. godine. Te godine javlja se hrvatskom plemstvu iz Radgone njemački car Maksimilijan i obećava pomoć kojom bi Hrvati mogli braniti svoje utvrđene gradove, jer mu postaje jasno, da bi Osmanlije, ako se ne zadrže na hrvatskim granicama, mogli zaprijetiti i njegovim zemljama.⁷ Iste godine i ugarsko-hrvatski kralj Vladislav traži od plemstva nazočnog na državnom Saboru u Budimu da pomognu Hrvatima braniti njihove zemlje i gradove, "jer je za obranu Hrvatske nužno čuvati i uzdržavati granične utvrđene gradove".⁸ Kardinal Askano Sforza piše 21. listopada 1493. iz Rima bratu Ludoviku Sforza o djelovanju pape Aleksandra koji nastoji Hrvatima pružiti pomoć u borbi protiv turskih napada.⁹ Milanski pak vojvoda Ludoviko Sforza piše Tadiji Vimerkatu, svojem poslaniku u Veneciji, da osigura isplatu 5.000 dukata, koja će pomoć biti poslana Hrvatima za obranu njihovih graničnih zemalja i utvrda.¹⁰ Kada Ivaniš Korvin 1498. godine prima od kralja Vladislava bansku službu, kralj na poseban način naglašava da je banova dužnost braniti i čuvati gradove, naselja i utvrde.¹¹

Ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit II. slabo je pomagao protutursku obranu u Hrvatskoj. Nije to ni mogao jer ni plemstvo Ugarskog Kraljevstva nije imalo potrebnoga zajedništva. Zbog toga kralj traži pomoć od susjednih europskih vladara. Godine 1522. i službenom je ispravom kralj Ljudevit II. povjerio Ferdinandu Habzburškom, suprugu svoje sestre Marije, obranu južnih zemalja Hrvatskoga Kraljevstva. Zbog toga, ali i zbog vlastitih interesa, nadvojvoda Ferdinand doista počinje pomagati hrvatskom plemstvu, posebno onima čiji su posjedi i gradovi bili na graničnom ugroženom području. Već iste godine Ferdinand šalje u južnu Hrvatsku svoga kapetana Nikolu Salma sa četom vojnika da bi pomogao obranu zemalja i gradova Ivana Karlovića Krbavskoga. Poslije njega s istom zadaćom u te krajeve dolazi Ferdinandov kapetan Bernardin Ričan, a poslije Ričana Ivan Katzianer.¹² Ferdinand i izravno pomaže hrvatskom plemstvu novcem i ratnom opremom a s nekima sklapa i posebne ugovore o preuzimanju obrane nekih njihovih ugroženih graničnih gradova. Tako je u listopadu 1524. Nikola Zrinski zbog obrane predao Ferdinandu dva svoja utvrđena grada na Uni, Novi i Dobru Njivu.¹³ Hrvatsko plemstvo nerado prepušta svoje utvrđene gradove tuđoj obrani, pa i kraljevoj vojsci, ali jer nije bilo druge pomoći, bilo je prisiljeno prihvatiti i takva rješenja.

⁵ Državni arhiv Hrvatske (DAH), Neo registrata acta (NRA), f. 315, nr:51

⁶ Stjepan Pavičić, *Hrvatska ratna i vojna povijest*, Zagreb, 1943., 53-59, *Granica ili Krajina*, 1480.

⁷ F. Šišić, *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima, (1473-1496)*, *Starine JAZU*, 38., Zagreb, 1937, 53-54. Kralj Maksimilijan posebno ističe problem obrane " ... castra et singula fortalicia ac munitiones et loca ..." i obećava "... terras et loca prefati regni nostri Croatiae nostris militibus et copiis, tam equitum quam peditum, in nostram ditionem et potestatem redigere ..."

⁸ Kralj Vladislav II. opet ističe "... necessariam defensionem regni Croatiae et conservationem castrorum finitimorum ..." F. Šišić, *Starine*, 38., 59-61

⁹ F. Šišić, *Starine*, 38., 55-56

¹⁰ F. Šišić, *Starine*, 38., 57-58

¹¹ F. Šišić, *Starine*, 38., 115

¹² M. Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog Kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb., 1995. 70

¹³ Thalloczy Lajos i Hodinka Antal, *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum, Monumenta Hungariae historica*, (dalje MHH) sv. 31., Budapest, 1903., 431-437

“Ostavljeni smo od svoga kralja, koji bi se trebao brinuti za našu obranu, zato se obraćamo vašoj visosti da bi nam pomogli braniti naše, ne iz svoje dužnosti, već zbog poznate vaše milosti i naklonosti prema nama”.¹⁴ Takvim se pismima i molbama obraća hrvatsko plemstvo nadvojvodi Ferdinandu godinama prije izbornog Cetingradskog sabora 1527. godine. Ferdinandu se obraća i Hrvatski sabor, a izvještaje o obrambenim potrebama na graničnom području šalju mu i njegovi kapetani. U tomu je osobito bio revan ban Franjo Batthyany.¹⁵ Baš ta pomoć potrebna u protuturskoj obrani koju je Ferdinand davao hrvatskom plemstvu, bila je jedan od važnih razloga zbog kojih je hrvatsko plemstvo biralo za novoga hrvatskoga kralja baš habzburškoga nadvojvodu Ferdinanda na saboru hrvatskoga plemstva u Cetinu 1527. godine. Potvrđuju to isprave donesene na Cetinskom saboru. Prije donošenja konačne izborne odluke jedan od glavnih zahtjeva postavljenih Ferdinandu, kao uvjet njegova izbora za kralja, bio je točno određeni zahtjev za pomoć u obrani južnih hrvatskih granica. Ferdinandovi su poslanici morali prihvatiti uvjet da će Ferdinand kao novi izabrani kralj u Hrvatskoj stalno držati 1000 pješaka i 200 konjanika. Od toga će njegov kapetan voditi 200 pješaka i 200 konjanika, a ostalih 800 pješaka biti će podijeljeno hrvatskom plemstvu, da budu smješteni kao posadni vojnici po njihovim utvrđenim gradovima. Zato je u posebnoj ispravi Ferdinand obećao “gradove i utvrde u ovoj Kraljevini pregledati, te ih svim potrebnim opskrbiti”.¹⁶

Međutim, novoizabrani kralj Ferdinand gotovo je deset idućih godina više ratovao za krunu i vlast protiv protukralja Ivana Zapolje, negoli pomagao obranu Hrvatske protiv turskih napada. Godine 1527. i 1528. Turci osvajaju mnoge tvrde gradove u susjednoj Bosni. Kad je 1529. velika osmanlijska vojska sultana Sulejmana stigla do bedema carskog Beča, shvatio je Ferdinand da je zaista krajnji čas više se posvetiti obrani Hrvatske. Trebalo je zapravo tek početi stvarati novi granični obrambeni sustav, a za to je pak trebalo i dosta vremena i mnogo novaca. Takav obrambeni sustav graničnog prostora mogao je funkcionirati jedino kao obrana graničnih utvrđenih feudalnih gradova. Međutim njih je trebalo i građevinski prilagoditi sve većim obrambenim zahtjevima i osigurati za njih trajne i dovoljno jake vojne posade, a za njih pak opet potrebnu logističku potporu. No ni sve to još uvijek ne bi bilo dovoljno. Trebalo je na mnogim strateškim mjestima graditi i nove, suvremenije, veće i manje utvrde. A za sve je to pak trebalo mnogo novaca i ljudi, graditelja i vojnika. Svega toga bilo je vrlo malo i nikada dovoljno, pogotovo u razdoblju dok konačno nije postignut konačni mir između Ferdinanda i Zapolje.

Dakako, takvo su stanje najbolje znali iskoristiti i Turci iz susjedne Bosne. Zbog nemogućnosti da ih zaustavi na Uni, Nikola Zrinski sklopio je s Turcima dobrosusjedsko sporazumno primirje. Njihove su čete zaobilazile Zrinske utvrde i naselja a pljačkale su sujedna vlastelinstva i naselja. Zbog takvih vijesti kralj je 1530. godine poslao do Nikole Zrinskoga istražno povjerenstvo na čelu s ljubljanskim biskupom Krstom Rauberom.

Nikola Zrinski priznao je da je s bosanskim Turcima sklopio neku vrstu separatnog primirja, ali to je morao učiniti zato što je to bio jedini spas za daljnji opstanak njegovih podanika na njegovim posjedima u kostajničkom Pounju. Bio je prisiljen to učiniti zato što se od turskih napada sam nije mogao obraniti, a ni od koga nije mogao dobiti pomoć da bi se aktivno mogao suprotstaviti turskim prodorima preko Une. Zrinski je tom kraljevskom poslanstvu izložio mogućnost obrane ugroženoga Pounja, naglasivši, da bi najprije trebalo ponov-

¹⁴ Emilij Laszowski, Habsburški spomenici (dalje HS), I, Zagreb, 1914., 2

¹⁵ Grof i ban Nikola Zrinski čiji su posjedi i gradovi prvi bili na udaru, najviše se trudio da osmisli što bolju obranu na Uni. Objašnjava to i nadvojvodi Ferdinandu u pismu od 14. travnja 1524. i moli nadvojvodu vojsku od 2.000 konjanika i 200 strijelaca te pomoć od 3.000 dukata. Tom bi vojnom snagom i novcem mogao držati stalne vojne posade i straže u utverdama na Uni, a mogao bi urediti i održavati i pograničnu uhodarsku službu. MHH. 31., 298-300, isti izvor, 47, 352-353, 449-450, 452-454, 477-478, 480-484, 514

E. Laszowski, HS, I, 4, 6, 7, 14, 17, 21, 24, 26

F. Šišić, HSS. I, 85, 87,92,93,95

¹⁶ F. Šišić, Hrvatski saborski spisi (dalje HSS). I, Zagreb, 1912., 50-53, 54-55.

no zadobiti utvrđene hrvatske gradove s desne strane Une, a zatim u sve utvrde na Uni postaviti jake vojne straže koje bi, čuvajući utvrde, štatile i svoja okolna područja, a ujedno bi mogle biti uporištem napada na turska područja i utvrde u Bosni, onako, kako to sada čine Turci na njegovim posjedima s lijeve strane Une.¹⁷

Nakon mnogih neispunjenih obećanja i uvjerenja da hrvatsko plemstvo zaista neće moći samo obraniti granicu Hrvatskoga Kraljevstva na Uni, kralj Ferdinand odredio je da se u Štajerskoj, Kranjskoj i Koruškoj prikupi dovoljno vojnika koji će kao posadna vojska biti smješteni u pogranične utvrde na obrambenoj crti protiv turskih napada iz Bosne. Svojim vrhovnim kapetanom imenovao je Ivana Katzianera te uputio hrvatsko plemstvo da se u svim potrebama obrane izravno najprije obraća njemu i da u svemu s njim surađuje.¹⁸

Hrvatski sabor i sam poduzima sve odlučnije mjere za spas Kraljevstva. Važne su odluke Hrvatskog sabora donesene na saborskim zasjedanjima u Križevcima i Dubravi tijekom 1538. i 1539. godine, a osobito je važna odluka zapisana u 7. čl. saborskog zasjedanja 1538. u Križevcima. Plemstvo moli kralja da bi odredio "jednog prikladnog čovjeka koji bi svaka tri mjeseca obišao sve granične utvrđene gradove i druge utvrde, uzevši sa sobom i kapetana Hrvatskog Kraljevstva i razgledao njihovo stanje, pa poduzeo sve potrebno za njihov popravak, ili bar o njihovom stanju izvjestio onoga koji bi ih bio dužan popraviti".¹⁹ No mnogi dobri saborski zaključci nisu mogli biti ostvareni. Banovi Petar Keglević i Franjo Nadasdy tuže se kralju Ferdinandu da plemstvo ne ispunjava prihvaćene obveze. To se napose očitovalo baš u obrani granice na Uni nakon što su Turci uspjeli osvojiti staru Dubicu. Kad je ban Petar Keglević nastojao ponovno Turcima preoteti Dubicu, ili ako to ne bi bilo moguće, onda gubitak Dubice nadoknaditi gradnjom jače obrambene utvrde u Jasenovcu, u tim nastojanjima gotovo ni od koga nije dobio potrebne pomoći.²⁰

Hrvatski sabor, zbog stalnog ratnog uništavanja feudalnog gospodarstva i međusobne nesloge plemstva, neće moći ispuniti tu organizacijsku zadaću stvaranja zajedničke protuturske obrane. Tu će obvezu početi ispunjavati tek nove, centralistički ustrojene vojne institucije iza kojih će stajati središnja kraljevska vlast i potpora mnogo šireg kruga feudalnih posjednika Austrijske Monarhije, pa i Njemačkoga Carstva.²¹

Kada su 1577. godine Turci pokrenuli veliku ofenzivu, namjeravajući osvojiti ne samo prostor do Kupe, nego i preostali dio južnih hrvatskih krajeva, sve do granica s Kranjskom, tada je car i kralj Rudolf II. u dalekom Pragu prenio neposredne zadatke obrane na nižu zapovjedničku razinu, na nadvojvodu Ernesta i nadvojvodu Karla.²² Pitanja granične obrane od Drave do Jadranskoga mora trebao je rješavati nadvojvoda Karlo. No trebalo je i opet dosta vremena dok nisu bila riješena važna politička pitanja nove strukture vojne vlasti na teritoriju Hrvatskoga Kraljevstva. Ovlasti vrhovnog zapovjednika vojske, nadvojvode Karla, bile su

¹⁷ J. V. Walvasor, *Die Ehre des Herzogthums Krains*, IV Buch, 431-436, Ivan Kukuljević S. Zrin grad i njegovi gospodari, 59 I sam ban Ivan Karlović piše kapetanu Ivanu Katzianeru da su ih preko rijeke prevezli ljudi grofa Zrinskoga, a onda su ti Turci opljačkali zemlje i sela bana Ivana Karlovića i Petra Keglevića. R. Lopašić, HS, I, 440. Za prijedlog Nikole Zrinskoga da bi kostajničko Pounje bilo lakše braniti kad bi se Turcima otele utvrde Kamengrad i Ključ i u njima držale jake vojne posade kao predstraža utvrdama na Uni, zainteresirao se i nadvojvoda Ferdinand, premda su neki sumnjali u mogućnost i trajniju vrijednost takve obrane. MHH, 31., 343-348, 352-353.

¹⁸ Kralj na molbe Hrvatskog sabora posebno obećava pomoći obranu Kostajnice. F. Šišić, HSS, I, 222, 96-97, 228.

¹⁹ F. Šišić, HSS, II, Zagreb, 1915., 139-143, M. Kruhek, *Krajiške utvrde*, 99-101.

²⁰ F. Šišić, HSS, II, HSS, II, 173-175

²¹ Već je 1518. godine car Maksimilijan navijestio sazivanje općeg sabora u Augsburgu, koji bi podržao njegove planove i troškove sveopćeg rata protiv osmanlijskih osvajanja. Godine 1522. nadvojvoda Ferdinand uputio je poslanicu sabornicima sazvanima na saboru u Nürnbergu, u kojoj izlaže opširne planove i traži pomoć njemačkih staleža za obranu hrvatskih granica. Kralj Karlo V. sazvao je 1530. sabor njemačkih staleža u Augsburgu, na kojem je i Vuk Frankopan Brinjski održao svoj govor, prikazavši potrebu pomaganja obrane hrvatskih zemalja. MHH, 31., 27-28, 61-76, 208-219; Vedran Gligo, *Govori protiv Turaka*, Split, 1983., 361-364. M. Kruhek, *Krajiške utvrde*, 270-272

²² M. Kruhek, *Krajiške utvrde*, 275-277

u suprotnosti sa starim povijesnim pravom hrvatskog bana i Sabora. Taj je spor bio riješen formalnim priznanjem banske vojne vlasti i obvezom suradnje između bana i nadvojvode u vojnim pitanjima koja su se rješavala na području zemalja Hrvatskog Kraljevstva. No kada je nadvojvoda Karlo u Grazu osnovao svoj Dvorski ratni savjet, tim je ustrojem bio osiguran odlučan utjecaj plemstva nutarnjoaustrijskih pokrajina u stvaranju konačnog vojnog i političkog sustava krajiške vojne vlasti u Hrvatskoj.²³

Dakle, kad je nakon 1578. godine bio konačno stvoren bolje uređen jedinstveni sustav granične obrane, a s tim u svezi i bolja skrb za obnovu graničnih utvrda i brigu o njima, osjetilo se to i na području između Une i Kupe. Novoosnovano građevno povjerenstvo za obrambene utvrde iste godine šalje pukovnika Ivana Ferenberga da obiđe utvrde hrvatske granice. Nakon tog obilaska javio je povjerenstvu da su se Turci toliko utvrdili na Uni da ih je iz unskih utvrda nemoguće istjerati. Zato predlaže izgradnju nove granične obrambene crte bliže Kupi a trebale bi je nositi još preostale slobodne utvrde na rijeci Glini i na Kupi. Tu bi novu graničnu crtu trebale braniti utvrde Steničnjak, Bović, Berkiševina, Gora, Srednji Gradac i Hrastovica.²⁴

Kostajnica u obrani Hrvatskog Pounja do njezina pada pod tursku vlast

U godini izbora nadvojvode Ferdinanda za hrvatskog kralja u Cetinu Turci spremaju nove napade na Hrvatsku. Godine 1537., nakon pada Klisa, već opustošenu Krbavu i Liku Turci pridružuju sastavu Kliškog (ličkog) sandžakata. Područje između Une, Save i Kupe, koje brane utvrđeni gradovi Zrinskih i Blagajskih knezova i utvrde Zagrebačke crkve sada je neposredno ugroženo i s te jugozapadne strane. Osvajanjem utvrda između Drave i Save do krajnje granične crte već sredinom 16. stoljeća, taj je prostor ugrožen i s istočne strane. Najviše utvrđenih gradova na Uni i najbliže njezinu toku na obroncima Zrinske gore u posjedu su i vlasti knezova Zrinskih. Na Uni je najvažnija obrambena utvrda zrinskog Pounja bio stari utvrđeni grad Kostajnica, smješten na unskom otoku pred starim hrvatskim naseljem pod brijegom na lijevoj unskoj obali. Kostajnicu su Zrinski nazivali "glavom i vratima cijele Hrvatske". Zato su je čuvali više negoli ijedan drugi svoj utvrđeni grad i za njezinu su obranu trošili najviše novaca. Dok su im rudnici srebra u Gvozdanском mogli pokrivati troškove obrane njihovih utvrda u Pounju, Zrinski su u Kostajnici držali dovoljnu vojnu snagu za njezinu obranu, no kad im je presahnulo i taj izvor prihoda, bili su prisiljeni i obranu Kostajnice prepustiti carskoj vojsci.

Kostajnica je bila u velikoj opasnosti već 1537. godine. Zagrebački biskup Šimun Erdödy piše da su Turci iz Bosne krenuli s velikom vojskom i sa svom ratnom opremom na utvrde na Uni i da će sigurno napasti Dubicu i Kostajnicu. Biskup pridodaje da samo čudo može spasiti ove gradove. Ipak to nije bila tako brojna i jaka vojska kako je procjenjivao Š. Erdödy, jer su je potukli kod Jasenovca Pavao Bojničić i Ladislav Krnčić, koji o toj pobjedi pišu banu Petru Kegleviću u pismu 2. veljače iste 1573. godine. Ipak ta je pobjeda hrvatske banske vojske samo privremeno zaustavila turske napade na unske utvrde.²⁵

Kostajnica je bila u još većoj opasnosti već iduće 1358. godine, kada su Turci uspjeli na prepad osvojiti slabo branjenu Dubicu. Kostajnici je zaprijetila opasnost i iznutra. Te je, naime, godine u Kostajnici boravio kapetan kraljevske vojske Ivan Katzianer, koji je godinu ranije sramotno pobjegao s bojnog polja u Slavoniji i bio proglašen glavnim krivcem sramotnoga

²³ Viktor Thiel, Die innerösterreichischer Zentralverwaltung 1564-1749. Archiv für Österr. Geschichte, 1916., 48. M. Kruhkek, Krajiške utvrde, 275-277. R. Lopašić, Spomenici Hrvatske krajine (SHKR), I., 63.

²⁴ R. Lopašić, SHKR, I., Zagreb, 1884., 71-73, 86-87

²⁵ R. Lopašić, Habzburški spomenici (HS.) II., 329-330, 330-331

poraza kod Gorjana. Zrinski su mu, kao bjeguncu pred kraljevskim sudom, dali privremeno utočište u Kostajnici, a on je tajno počeo pregovarati s bosanskim Turcima, da bi im Kostajnicu izdao. Doznajući za tu izdaju Zrinski su dali Katzianera 1539. godine pogubiti, čime su izazvali bijes Turaka, koji su tada otvoreno napali sve zrinske posjede i gradove između Kostajnice i grada Zrina. Kralj je Ferdinand oprostio Nikoli Zrinskome umorstvo Katzianera, koji se ispričavao da je Katzianerovu izdaju morao kazniti "iz ljubavi prema vjeri i kralju" i uzeo je njegove gradove i posjede u Pounju u svoju posebnu zaštitu i obranu.²⁶ Nikoli je tada pomoć kralja bila potrebna više negoli ikada prije. Turci su na Uni već imali u posjedu i vlasti Dubicu koju su sada još bolje utvrdili i smjestili u nju jaču vojnu posadu.²⁷ Predugo su hrvatski banovi pokušavali utvrditi ili izgraditi novu utvrdu kod Jasenovca, koja bi na sutočku Une i Save strateški bila od odlučujuće važnosti za obranu šireg susjednog područja. Tamo već postojeća neka manja utvrda (drveni čardak) nije mogla ispuniti taj veliki i važan strateški zadatak.²⁸ U osvetničkim turskim napadima na zrinske posjede i utvrde kostajničkog Pounja 1539. godine nije bila osvojena ni jedna utvrda, ali cijelo je to područje bilo gospodarski i demografski posve uništeno. Nikola Zrinski javlja početkom 1540. godine kralju Ferdinandu i kraljici Ani da su Turci opustošili njihove zemlje u Pounju te traži hitnu pomoć za obranu svojih utvrda. Naglašava, ako padne u turske ruke i jedna njegova utvrda na Uni bila bi to najveća opasnost za cijelu Hrvatsku. "Ovi moji gradovi", piše Nikola Zrinski, "oni su kao ispruženi štiti Hrvatskoga Kraljevstva na ovoj granici, u njima su granične straže, a tu su i moji rudnici (u Gvozdanskom) srebra i olova, koje bi Turci posebo rado prigrabili .... Zaklinjem stoga vašu milost da se obazre na opasnost za cijelo kršćanstvo i na posljedice koje bi mogle nastati, ako propadnu moji gradovi na ovoj granici .... Mi smo sve svoje blago potrošili i zaista više nemožemo braniti sami nijedan od naših gradova .... Molimo da bi te gradove, koji su izloženi neposrednom napadu neprijatelja opskrbili barutom, puškama i drugim potrebnim ratnim materijalom .... a mnogo nam je toga potrebno, jer je i gradova mnogo ..."²⁹

Iste godine u svibnju knez Ivan Zrinski piše Ferdinandu i Nikoli Jurišiću, koga je kralj na poseban način zadužio da vodi brigu o obrani unskih utvrda, da su Turci napali, porušili i popalili njegove rudnike u Gvozdanskom, a da su pokušali osvojiti i same tvrde gradove Gvozdansko, Pedalj i Zrin. "Svi su naši posjedi porobljeni, sva su postrojenja uništena..."³⁰ pisao je Ivan Zrinski o tom i kraljici Ani, a kraljica se javlja banu Tomi Nadasdyju i odgovara Ivanu Zrinskomu, uvjeravajući ga da će se kralj i ona i dalje na poseban način brinuti za obranu Zrinskih tvrdih gradova u Pounju.³¹ Nastavljaju se i turski napadi. Turci "dnevno upadaju na moja dobra u Hrvatskoj i odvođe bijedne moje podanike. Nedavno su napali moje podložnike kod grada Kostajnice, jedne su pohvatali a druge pobili", javio je Ivan Zrinski novom kapetanu kraljeve vojske Ivanu Ungnadu u lipnju 1540.³² Kapetan Ivan Ungnad javljao je takve vijesti štajerskim staležima tražeći od njih pomoć. Ungnad je uviđao da su Turci nakanili osvojiti Zrinske utvrde na Uni, a prije svih drugih Kostajnicu. Zato se trudio osigurati što bolju obranu na tom prostoru. U tu je svrhu dao ustrojiti i izvidničku službu, straže, na cijelom prostoru između Une i Zrinske gore, da bi te straže na vrijeme mogle upozoriti još preostali dio naroda da se na vrijeme skloni u utvrđene gradove i pripremi za obranu. Vijesti o do-

²⁶ Barabas Samu, *Codex epistolaris et diplomaticus comitum Nicolai de Zrinio*, MHH, 29, 9-11, M. Kruhek, *Krajiške utvrde*, 125. Kostajnica je, čini se, već jednom ranije također bila u sličnoj opasnosti. Hrvatsko plemstvo na Saboru održavanom u Topuskom 1530. traži od kralja Ferdinanda da taj najtvrdi grad na Uni spasi od propasti koja mu prijeti od izdaje, jer se čuje da despot Vuk Branković kani Kostajnicu predati Turcima. F. Šišić, *HSS*, I., 208.

²⁷ E. Laszowski, *HS*, II., 401.

²⁸ F. Šišić, *HSS*, II., 162, 173-174, 188-189.

²⁹ E. Laszowski, *HS*, II., 465-466. Više sličnih pisama razmijenio je te godine Nikola Zrinski s kraljicom Anom, koja zamjenjuje kralja Ferdinanda koji je te godine rješavao neke druge poslove u Belgiji. *HS*, II., 493-494, 478, 575.

³⁰ E. Laszowski, *HS*, II., 475, 483-4, 487.

³¹ R. Lopašić, *HS*, II., 493-4.

³² E. Laszowski, *HS*, II., 495-496.

lazećoj turskoj opasnosti davat će se pucanjem iz topova i paljenjem vituljača.³³ Cijeloga ljeta 1540. Turci pokušavaju osvojiti Kostajnicu ili koju drugu utvrdu kostajničkog Pounja. U srpnju javlja iz Gvozdanskoga Ivan Zrinski Ivanu Ungnadu vrhovnom kapetanu kraljeve vojske, da su Turci opsjedali gradove Kostajnicu i Zrin s 3.000 ljudi. Tri dana poslije toga i Ivan Ungnad izvještava Dvorsko ratno vijeće u Grazu o toj provali Turaka u kostajničko Pounje. Ujedno izvješuje da je odredio mjesta održavanja stalnih obaviještajnih straža.³⁴

Dvorsko ratno vijeće javlja u listopadu 1540. Zrinskima da će im kralj Ferdinand dati 1000 ugarskih dukata da bi mogli "sebe i svoje gradove i utvrde i dobra svoja uspješnije od turskih upada braniti i sačuvati". Tim bi novcem trebali plaćati 400 konjanika koji bi kao pokretna vojska mogli štiti cijelo Pounje.³⁵

Početkom 1541. godine kralj Ferdinand obećao je poslati Zrinskima obećanih 1000 ugarskih forinti za troškove uzdržavanja tih 400 konjanika koji bi trebali štiti ugroženo područje između Kostajnice i grada Zrina.³⁶ Dok je pomoć kralja bila bar nekakva, i dok su Zrinski imali još nekih prihoda od gvozdanskih rudnika, branili su kostajničko Pounje i uspijevali održavati obranu svojih utvrda na Uni. No kada su nešto kasnije stekli posjed Medimurja i posjede Frankopana u Pokuplju i Gorskom kotaru, više se neće toliko čvrsto držati svoje djeđovske baštine u Pounju. Utvrde koje su održavale obranu tih njihovih posjeda prepustit će obrani kraljevskih vojnih posada. S druge strane, turski pritisak nije popuštao. Bosanski Turci uvijek iznova napadaju njihove utvrde na Uni i pustoše njihove posjede pa su već sredinom 16. stoljeća nekada napućene zemlje između Kostajnice, Pedlja, Prevršca, Komogovine i Gvozdanskoga bile gotovo puste.

U srpnju 1544. opet piše Nikola Zrinski da je od nekog prebjega iz Kamengrada doznao da se Turci spremaju na novi rat i da će sigurno napasti ili Kostajnicu ili Krupu.³⁷ U lipnju 1545. ban Nikola Zrinski javlja Jurju Wildensteinu da će bosanski paša za koji dan napasti njegov grad Krupu, Ripač ili Bihać na Uni.³⁸ Godine 1550. i 1552. Turci opet napadaju i pokušavaju osvojiti Kostajnicu. Čini se da je 1552. Nikola Zrinski prepustio konačno obranu Kostajnice krajiškoj vojsci jer se 1553. u Kostajnici nalazi njemačka vojna posada s njihovim vojnim zapovjednikom. U izvještaju Ivana Lenkovića o obrambenom stanju hrvatskih utvrda stoji da se u utvrđenom gradu Kostajnici nalazi posada od 38 njemačkih pješaka kojima zapovijeda vojvoda Toma Šandoci. S njima je jedan puškar, porkulab grada i jedan vojni liječnik. Ta vojna posada stoji štajerske i kranjske staleže mjesečno 199 forinti i 2 denara. I u Novom na Uni njemačka je posada od 31 vojnika s puškarom i porkulabom grada, a trošak njihova uzdržavanja stoji mjesečno 150 forinti. Zapovjednik posada u Kostajnici i Novome jest Petar Erdödy, koji ima mjesečnu plaću 125 forinti.³⁹

³³ R. Lopašić, Prilozi za povijest Hrvatske u XVI i XVII stoljeću, Starine JAZU, XVII., 1885., 159. U ranijim godina-ma uhodarsku službu Pounja vodio je P. Kobasić sa sjedištem u svojem tvrdom gradu Brekovici na Uni. Ta je uhodarska služba povezivala vijestima o kretanju Turaka prostor iz dubine Bosne do Pounja, a od Brekovice dalje do Udbine, Krbave i Like. MHH, 31., 331, 338-340, 379-381, 356-358, 416-417, 449-450, 477-478, 480-484.

³⁴ R. Lopašić, Starine, XVII., 164. U kratkom sažetku tog izvještaja R. Lopašić kaže da Ivan Zrinski piše "da su Turci obsjeli Kostajnicu i Zrin 30.000 jaki". Malo je vjerojatno ta je u tom napadu na zrinske utvrde u Pounju bilo zaista 30.000 vojnika. Ivan Zrinski nekoliko dana prije, 9. lipnja 1540. u pismu Ivanu Ungnadu spominje taj turski napad na Kostajnicu, ali ne govori o broju turske vojske. R. Lopašić, HS, II., 495.

³⁵ R. Lopašić, HS, III., 23-24.

³⁶ R. Lopašić, HS, III., 50.

³⁷ "... dedimus ad scitum, quod procul dubio Thurci ad bona nostra venerint obsessuri, an aliquot ex nostris castris: Khrwpam aut Khoztanyczam." R. Lopašić, Starine, XVII., 190.

³⁸ Starine, XVII., 197. Međutim iz izvještaja Bartola Lehnera pisanog 5. svibnja 1545. vidljivo je da su Turci tih dana pred Kostajnicom vrlo teško porazili vojsku bana Nikole Zrinskoga i Jurja Wildensteina. I. Ungnad u lipnju iz Varaždina javlja da Turci opsjedaju Kostajnicu i Novi na Uni. Starine, XVII., 192.

³⁹ Starine, XVII., 216.

Čini se da su se turski napadi godine 1544. nešto primirili, no I. Ungnad usprkos tome moli kralja Ferdinanda da zbog toga nikako ne bi bilo dobro smanjiti vojne posade u graničnim utvrdama Pounja. Osobito treba dobro čuvati Novi i Kostajnicu. U Kostajnici se te godine nalazila vojna posada od 63 vojnika na čelu s kapetanom Pankracijem Lusthallerom. Brojčano ista vojna posada stajala je u Kostajnici i iduće 1555. godine.⁴⁰ Tako čuvana Kostajnica dočekala je i ljeto 1556. godine, kad je opet bila napadnuta. Malkoč, beg bosanski, s jakom vojskom utaborio se 15. srpnja na lijevoj i desnoj obali Une, zatvorio je sve pristupe do kostajničkog grada i započeo odlučnu opsadu. Obranom kostajničkoga staroga grada na otoku zapovijedao je već spomenuti Pankracije Lusthaller. Nažalost, već idućega dana opsade, umjesto očekivane i uspješne obrane, Kostajnica je izdajom svoga zapovjednika pala u ruke Turcima. Prema nekim izvještajima Lusthaller je bez ikakve borbe predao grad za 2000 dukata. Najbolje utvrđeni grad na Uni o kojem je bila ovisna obrana cijelog Pounja izdajom je postao laganim plijenom neprijatelja. Turci su ušli u grad i zaposjeli ga svojom posadom. Ovaj neočekivani dobitak iskoristili su tako da su odmah navalili i na Novi Grad, uspjeli ga zauzeti, popaliti i dijelom razoriti.⁴¹ Tako su u jednom mahu osvojili dvije osobito važne utvrde na Uni. Njihovim padom granica na Uni bila je probijena. Tada se u tim utvrdama utvrđuju turske posade. Novi, a napose Kostajnica postaje turskom utvrdom iz koje će u idućih pola stoljeća polaziti svaka turska vojska na pljačku i nova osvajanja preko Banovine do Pokuplja i sve do Zagreba.

Pad Kostajnice bio je veliki gubitak i posve je poremetio obrambene planove i hrvatskoga plemstva i kralja Ferdinanda. Kralj poziva sve krajiške vojvode i zapovjednike vojnih posada da se dogovore s banom Tomom Nadasdyjem i vrhovnim kapetanom njegove vojske u Hrvatskoj, što bi nakon toga gubitka trebalo poduzeti za obranu preostalih tvrdih gradova na Zrinskoj i Petrovoj gori.⁴²

Ban Petar Erdödy 4.kolovoza iste 1556. godine piše iz Želina u Turopolju Ivanu Lenkoviću o spremnosti banskih četa te da su jučer njegovi haramije iz Zrina uhvatili tri Turčina koji su ispriповjediti da se bosanski paša i Malkoč beg spremaju s velikim brojem konjanika provoliti u Hrvatsku, a da turski pješaci popravljaju i utvrđuju Novi na Uni.⁴³

Svakako da je pad Kostajnice izdajničkom predajom bez očekivane obrane najteže primio Nikola Zrinski, koji je za tolike godine njezine obrane potrošio "sve svoje bogatstvo". Prema jednoj vijesti Zrinski je iznenada napao tursku posadu u Kostajnici, uspio je iz nje istjerati Turke i zadržati je bar kraće vrijeme pod svojim nadzorom. Nikola Zrinski, naime, u jednom pismu iz 1558. godine izražava bojazan da će mu Kostajnicu opet oteti krajiška vojska, kao što se to sada dogodilo s njegovim gradom Zrinom. Tuži se da ga godišnje održavanje kostajničke obrane stoji 7.000 forinti, što on vrlo teško može izdržati.⁴⁴ Ti događaji ostaju nam pomalo nejasni, no pouzdano znamo da je iduće 1559. godine Kostajnica opet u turskoj vlasti.

⁴⁰ F. Šišić, HSS, II., 401-403.

⁴¹ O padu Kostajnice ljetopisac I. Tomašić zapisao je: Anno Domini 1545. Civis Labaciensis Lustrar nomine ex provincia Carniole, existens capitaneus in castro kostanicha, vendidit pro pecuniis et tradidit turcis munitissimum castrum kostanicha coruatie, die vero 23 july, et ipse miserimus malum finem finiuit...” Chronicon breve Regni Croatiae. Joannis Tomasich Minoritae, Arkiv za poviestnicu jugoslovensku, knj. IX., 30-31.

Juraj Rattkay opisuje pad Kostajnice ovako: “No, dok Zrinski prepusta bansku stolicu u kraljevske ruke, a da ga nitko nije nadomjestio, Turci u jednoj noći, u potajnoj provali, izgubivši malen broj svojih, pod svoju vlast stave utvrdu Kostajnicu. Učine to varkom i izdajom Simona Lostohara, podrijetlom Kranjca, koji ju je prodao za 2000 zlatnika”. J. Ratkay, Spomen na kraljeve i banove, Kraljevstava, Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 2001., 215.

⁴² Starine, XVII., 219. I.Tomašić kratko je ali dobro oslikao što je značio pad Kostajnice za obranu Hrvatske. “Turca ex illo castello supra dicto ex inproiuiso agros, vicos, rura, castela, ac totam coruatiam populare et inuadere cepit, post cedens innumeras ac multa preda abacta, solus deus novit, ita quod causa et origo est destructio inferioris partis Coruatie ac etiam Carniole, postquam traditum est supra dictum castellum”. Arkiv, IX., 31.

⁴³ Starine XVII., 220.

⁴⁴ Barabas Samu, I., Cod. Zrin., I, 492.

Od tada pa sve do oslobođenja na kraju 17. stoljeća i velikog oslobodilačkog rata, Kostajnica postaje i ostaje uz Bihać najvažnijom turskom utvrdom i gradom na Uni.

Kostajnica pod turskom vlašću

Osvojivši Kostajnicu, bosanski su Turci mnogo ulagali u održavanje njezina dobroga građevinskog stanja, a isto tako uvijek su u njoj držali jaku vojnu posadu. No kao što su iz kostajničke utvrde neprestano izlazile veće ili manje turske vojske u napade na susjedne hrvatske krajeve, tako su i krajiški vojni zapovjednici nastojali iskoristiti svaku priliku da napadnu ili da bar uznemire Turke u Kostajnici. Kostajnica je ipak više od 130 godina ostala u turskoj vlasti.

Godine 1577., uoči velikog napada na još slobodne utvrde na Zrinskoj gori, u Kostajnici je bila turska vojna posada od 400 konjanika, 200 pješaka i 50 vlaških martologa. Za jednu takvu utvrdu to je bila vrlo velika vojska, koja niti je mogla stati u zidine staroga grada, niti joj je bila zadaća braniti samo Kostajnicu. Kostajnica je očito bila u ratnom sustavu turskih graničnih utvrda utvrđena i uređena kao utvrda s ofenzivnim ratnim zadacima. Tu je zadaću Kostajnica izvršavala na osobito aktivan način od ratnih godina 1577. i 1578. pa sve do kraja turskih napada na kupske granične utvrde na kraju 16. stoljeća.

U napadima na zrsinske utvrde na Zrinskoj gori, Zrin, Gvozdansko, Pedalj grad, Goričku, i Sračicu s druge strane toga gorja, pa i za njihovo osvajanje, Kostajnica je bila ishodišnom i uporišnom točkom svih turskih vojski. U zadnjem desetljeću 16. stoljeća, kad je prema turskom planu trebalo osvojiti utvrde sisačkoga Pokuplja i tako probiti posljednju hrvatsku obrambenu granicu na rijeci Kupi, opet je Kostajnica bila polazišno uporište tih turskih osvajačkih napada. No ta će posljednja južna obrambena crta izdržati i uspješno obraniti "ostatke ostataka" Hrvatskoga Kraljevstva, a poslije uspješne obrane i uspostavljanja nove, čvršće branjene granične crte, bitno je bila umanjena i prijašnja osvajačka agresivnost turskih ratničkih snaga.⁴⁵

U cijelom razdoblju rata za obranu Kupske granice iz Kostajnice kreću turske vojske prema Kupi. Osvojivši 1592. i Bihać, posljednju hrvatsku utvrdu na Uni, turske su namjere bile slomiti obranu Hrvatske kod Siska. Na sreću kršćanskih obrambenih snaga Turci su baš pod zidinama sisačkoga kaštela 22. lipnja 1593. pretrpjeli svoj najteži poraz. Taj poraz bio je prekretnicom u povijesti turskih osvajanja u Hrvatskoj. Poslije toga poraza nastupila su nesigurnija vremena čak i za dobro utvrđenu i branjenu Kostajnicu. Godine 1594. kad je Juraj Lenković istjerao tursku posadu iz petrinjske utvrde Hrutan beg je pobjegao s vojskom i zaklonio se u Kostajnicu da bi iz Kostajnice opet uskoro krenuo na kupske utvrde.⁴⁶ Lenković se vratio na Kupu a Turci se još bolje utvrđuju u Kostajnici, ali otada s više nesigurnosti prate događaje na drugim ratištima gdje turske vojske također trpe teške poraze. Kad je 1595. konačno dobiven rat za kupske utvrde i sigurnu granicu na Kupi, a turske su posade bile konačno zauvijek istjerane iz petrinjske tvrđave i starih biskupskih utvrda Hrastovice i Gore, opet su hrvatske i krajiške čete otjerale Turke sve do Kostajnice. Tu je vijest nadvojvoda Ferdinand javio u rujnu i caru Rudolfu i nadvojvodama Maksimilijanu i Matiji, ali i staležima u Korušku, tražeći odmah od njih novu pomoć za nastavak rata. Uvijek naglašava isto, da je nakon osvajanja Petrinje i Hrastovice kršćanska vojska krenula na Kostajnicu, nadajući se da bi se možda moglo osvojiti i taj stari hrvatski grad na Uni.⁴⁷ U tom progonu turska je vojska u klancu Šabcu nedaleko Kostajnice pretrpjela težak poraz, ali rastjerani Turci uspje-

⁴⁵ R. Lopašić, SHKR, L, 44

⁴⁶ Rudolf Horvat, Borba Hrvata s Turcima za Petrinju, Petrinja., 1903, 81., M.Kruhek, Rat za opstojnost Hrvatskog Kraljevstva na Kupskoj granici - Borbe za kaptolski kaštel u Sisku i druge utvrde na Kupi, Zbornik radova: Sisačka bitka 1593. Zagreb, 1994., 33-65

⁴⁷ Sisak u obrani od Turaka, izbor građe 1593-1597, Zagreb, 1993., 578, 580, 581, 581.

li su pobjeći i dijelom se zakloniti u kostajničku utvrdu. Budući da kršćanska vojska nije imala mogućnosti za pravu opsadu kostajničke utvrde, vratila se natrag do kupskih utvrda.⁴⁸

Treći i najbolje organizirani napad na tursku Kostajnicu izveli su banski i krajiški vojnici u srpnju 1596. Vojsku okuplja varaždinski general Sigismund Herberstein kod Petrinje. U ratnom je taboru bio hrvatski ban sa svojim četama, a pridružio im se i general Juraj Lenković. Tu se okupilo oko 6000 vojnika. Osim toga generalu Herbersteinu stigao je glasnik kostajničkih Vlaha koji su i pismenom ponudom izrazili spremnost da se stave pod zaštitu kršćanske strane te obećali da će surađivati u oslobađanju Kostajnice. Taj je vjesnik donio i drugu vijest, da je bosanski paša opozvan i da je napustio Bosnu, a da novi paša još nije stigao, pa bi i to bila dobra okolnost za što brži pohod na Kostajnicu.⁴⁹ No general Lenković upozorio je Herbersteina da su Vlasi vjerolomni ljudi i nepostojani u obećanjima, pa treba s oprezom primiti njihove ponude i vijesti.⁵⁰ Nadvojvoda Ferdinand također upozorava S. Herbersteina da vlaške ponude primi s oprezom, a da pri planiranju pohoda na Kostajnicu vodi računa o tome, da bi trebalo zauzeti i druge manje utvrde i naselja, jer bi se tako oslobađanjem većeg prostora i Kostajnica lakše držala u vlasti kršćanskih vojnih snaga.⁵¹ General S. Herberstein uskoro se i sam uvjerio da je vlaška ponuda bila prijeverna i lažna, pa čak da je bila i smišljena sporazumno s Turcima. Kršćanske su snage stigavši do Kostajnice sredinom srpnja i opet najprije zauzele i popalile kostajničko naselje. Konjaništvo je preplivalo Unu, a pješaci su se prevezli lađama na drugu unsku obalu i do zidina kostajničkog utvrđenoga grada. Kostajničkoj posadi došao je u pomoć i bosanski paša Arpadi, ali je i njegova vojska bila potučena i rastjerana. Ipak su naši uvidjeli da bez jake artiljerije neće moći osvojiti utvrdu na unskom otoku, jer je bila jako dobro utvrđena. Židovi su joj bili čvrsto građeni od kamena, a s nutarnje strane bili su utvrđeni širokim nasipom nabijene zemlje. Tako su se naši još dva dana napucavali s turskom posadom u utvrdi, a onda je stigla vijest, da kostajničkoj posadi dolazi u pomoć Ahmet Apis paša s jakom vojskom. S. Herbersteinu nije preostalo drugo nego da napusti opsadu i opet se bez uspjeha vrati u kupske utvrde.⁵²

Jedan od uzroka ovom neuspjehu bila je i izdaja Vlaha, koji su, umjesto suradnje i pomoći kršćanskoj vojsci, pomagali Turcima, postavljali zasjede i priječili prijelaze preko Une. Turci su pak nakon toga, za osvetu, još jednom napali Petrinju, ali ih je general J. Lenković rastjerao. Tim je ratnim događajima rat za graničnu crtu na Kupi bio završen, a to je značilo da je Kostajnica i nakon mira sklopljenog s Osmanskim Carstvom na Žitvi 1606. godine ostala još gotovo do kraja 17. stoljeća pod turskom okupacijom.

Turci u Kostajnici i njihovi kostajnički Vlasi ipak nisu bili posve mirni i sigurni, jer su banske vojne posade iz kupskih utvrda mnogo puta krenule preko Banovine, koja nikada zapravo nije bila čvršće uklopljena u osvojena turska područja, u napade na kostajničko Pounje, pa i na samu Kostajnicu. Svaku su takvu priliku koristili i knezovi Zrinski, koji nikada do svoje propasti nisu zaboravili na svoju feudalnu djedovinu u Pounju. Ti su prodori i ofenzivni napadi kršćanskih snaga održavali na prostoru Banovine neku ravnotežu nesigurnosti i odvrćali turske snage od svakog plana za neki novi napad na hrvatsku graničnu crtu, koju drže utvrde na Kupi i na sjevernim obroncima Zrinske i Petrove gore.

Godine 1624. napao je Kostajnicu ban Juraj Zrinski. Popalio je naselje i rastjerao Turke, ali stari kostajnički utvrđeni grad nije ni napadao.⁵² Uz godinu 1641. vezana je povijesna priča o oslobađanju jednog sužnja iz kostajničke tamnice. Naime, među zaslužjenima u tamnici

⁴⁸ R. Lopašić, SHKR, I, 209.

⁴⁹ R. Lopašić, SHKR, I, 214, 215, 216-217.

⁵⁰ R. Horvat, Borba Hrvata s Turcima za Petrinju, 94-96

⁵¹ R. Lopašić, SHKR, I, 219-220.

⁵² J. Rattkay, Spomen na banove i kraljeve, 233-235.

Rattkay opširno i vrlo detaljno opisuje događaje ovog ratnog pohoda na Kostajnicu,

kostajničke utvrde čamio je neki Leginić, kojeg su Turci smatrali bogatim, pa su mu glavu ucijenili na visoku novčanu otkupninu. No Leginić je uspio od stražara nakratko ukrasti ključ od lokota kojim su bili zaključani okovi zarobljenika, utisnuo ga u vosak i poslao to u Petrinju. U Petrinji je taj otisak primio kapetan Mirko Erdödy koji je prema njemu dao izraditi ključ i s nešto konjanika otputio se do Kostajnice. O drugoj noćnoj straži, kad je straža bila podalje od tamničke prostorije, uspije se s vojnicima prebaciti preko zida u grad, ući u tamnicu, osloboditi sužnje i potihlo se opet izvući iz utvrde i sretno se vratiti do Petrinje. Otkrivši Turci ovu prijevaru i podvig, bili su strašno uznemireni, jer su izgubili priliku za veliku otkupninu, a ujedno su opet shvatili da čak niti u Kostajnici nisu sigurni.⁵³

Godine 1651. napao je kostajničke Turke i ban Nikola Zrinski i opet ih je nekoliko puta rastjerao.

Tako je Kostajnica, u toj aktivnoj obrani utvrda Kupske granice, ostala sve do velikog oslobodilačkog rata ključnom turskom utvrdom na Uni. Zbog toga će Kostajnica u ratu za oslobodenje hrvatskih zemalja od turske okupacije biti jednom od prvih utvrda koju će nastojati osloboditi vojska hrvatskoga bana.

Kostajnica u oslobodilačkom ratu 1683.- 1699.

Već 1687. godine ban Nikola Erdödy krenuo je s banskom vojskom na Kostajnicu, požgao je kostajničko naselje, ali utvrdu na unskom otoku nije ni pokušao napasti, jer za to nije imao dovoljno vojnih snaga niti vojne opreme. Takve su se snage prikupile iduće 1688. godine, kad je do Kostajnice stigla vojska vojvode Ludovika Badenskog udružena s banskom vojskom, koju je predvodio ban Nikola Erdödy. Vojne snage vojvode Ludovika Badenskoga okupile su se kod Siska i 12. lipnja u brzom hodu krenule prema Kostajnici. Već kod Siska javili su mu da ga kod Kostajnice na Uni čeka vojska bosanskog paše od oko 6.000 ljudi. Istoga dana navečer, iako mu je put usporavao prijevoz artiljerije i vojne prtljage, stigao je do Une. Dovukao je do Kostajnice petnaest topova većeg i manjeg kalibra, što će za osvajanje kostajničkog kaštela biti od najveće važnosti. Prvo se iznenadio što je Una kod Kostajnice bila "šira čak i od Save". Odmah su njegovi ljudi počeli tražiti moguće prijelaze preko Une, a on se s dva bataljuna koji su pratili topništvo i prtljagu smjestio na brdu Djed. S njim je bio i ban Nikola Erdödy. Idućega dana počele su pripreme za napad na neprijatelja. L. Badenski dijelom vojnih snaga zauzima prijelaze preko Une i veći dio vojske s manjim brojem topova prebacuje na lijevu unsku obalu. S tom je vojskom zaobišao i zaokružio neprijateljske snage, oko 2000 ljudi koje su stajale u ravnici blizu kostajničkoga kaštela. Tu pašinu vojsku uspio je odijeliti od posadnih vojnika u utvrdi. Bez većega je otpora zauzeo tursku kulu na desnoj unskoj obali (Karabašića kula), zarobio turske stražare, i u kulu stavio svoju stražu. Sve je druge svoje vojne jedinice porazmjestio na dobro odabrane položaje na desnoj i lijevoj unskoj obali. Turska vojska nije mogla spriječiti sve te strateške pripreme niti se usudila otvoreno napasti združene kršćanske vojne snage. Pravi ratni sukob počeo je zapravo tek trećega dana i istoga je dana bio završen osvajanjem kostajničkog kaštela i rastjerivanjem, čini se, već dosta demoralizirane turske vojske.

Kad je s dobro određenih položaja okolnih uzvisina počela žestoka pucnjava topovima po kaštelu, koji je kao strateški položaj, zbog svoje skućenosti i položaja u ravnici na izoliranom otoku, bio u vrlo nepovoljnom položaju, počeo je opći napad na turske položaje. U kaštelu je ubrzo izbila vatra pa je turska posada morala kaštel napustiti, a budući da je kaštel sa svih strana bio neposredno okružen krajiškim vojnim snagama, ta se posada zapravo, bez većeg otpora, predala, a sve naoružanje za obranu kaštela i sve ratne zalihe pale su u ruke krajiške vojske. Turci nisu mogli vjerovati da bi dobro utvrđeni kaštel mogao tako brzo pasti. Sve tada u njemu zarobljeno oružje bilo je popisano kao ratni plijen u posebnom popi-

⁵³ Državni arhiv Slovenije, fond, Stanovi i dežele na Kranjskem, f. 12b, k. 207, Izvještaj od 17. srpnja zemaljskim staležima Kranjske, od "Ritmeistera" Scheyera.

su. Nakon predaje kaštela i njegove vojne posade, druge turske snage jednostavno su se raspršile. Kostajnica je bila osvojena bez većeg rata i bez većih vojnih gubitaka. Bila je dovoljna demonstracija sile i vrlo dobro izvedena taktika opsade kaštela. Kaštel položen na čistini unskog otoka nije imao mogućnosti obrane protiv već vrlo razornog artiljerijskog oružja porazmještenog na okolnim uzvisinama, a turske vojne snage izvan kaštela nisu bile dorasle otvorenom srazu s krajiškom vojskom, tim više što je i ta krajiška vojska imala potporu artiljerijskog oružja. Tako je trećega dana od dolaska L. Badenskoga pod Kostajnicu, Kostajnica bila oslobođena. Četvrtoga je dana L. Badenski sa svojom vojskom krenuo prema Dubici i Jasenovcu. Osvojene su i ove dvije utvrde, također bez većeg otpora. Do Jasenovca su tada stigle ratne lađe iz Siska, kojima se L. Badenski Savom prevezao do Gradiške i Broda, gdje se njegova vojska, povedena na ovu sporednu ratnu ekspediciju, opet spojila s glavninom carskih vojnih snaga.⁵⁴

Dakako, da su sada u te utvrde bile postavljene krajiške vojne posade. Budući pak da je u proljeće Ludovik Badenski zbog ratnih zadataka morao sve svoje vojne snage uputiti prema Beogradu, pozvao je bana Nikolu Erdödyja da s dovoljnim brojem vojnika svoje banske vojske zaposjedne utvrde u Jasenovcu, Dubici i Kostajnici, da te utvrde skrbno čuva i brani ih od uvijek još mogućeg turskog napada.⁵⁵ Tako je Kostajnica ostala pod vojnim nadzorom hrvatskoga bana do kraja oslobodilačkoga rata, kad je u nju bila smještena dijelom i posada krajiških njemačkih vojnika. Tada počinje nova, politička borba za Kostajnicu i cijelo područje između Une, Save i Kupe. U toj borbi za vlast nad zemljom, nad ovim dijelom oslobođenog hrvatskog teritorija, krajiška vojna vlast koristila se potajno i otvoreno naseljenim Vlasiima u kostajničkom Pounju. Nudeći Vlasiima položaj vojnika i posebne povlastice, onima kakve su Vlasi imali kao turske pljačkaške čete (martolozi), vojna je vlast radila protiv zakonitih prava hrvatskoga plemstva i vlasti hrvatskoga bana i Sabora. O tom složenom problemu ima mnogo sačuvanih dokumenata, a tumači ga i grof Petar Keglević, velikom prepoštu zagrebačkomu Stjepanu Selišćeviću i preporučuje da bi za očuvanje Kostajnice trebalo u nju premjestiti banske vojnike koji sada stoje u utverdama na Kupi. Očito je koliko je u tim novim okolnostima Kostajnica bila bitna u borbi za vlast nad cijelim tim područjem. Zato Hrvatski sabor daje napatuk vojnim zapovjednicima u Sredičkom, Letovaniću, Gorama i Glini, a napose u Zrinu, kako trebaju vršiti svoju vojnu službu u korist Kraljevine.⁵⁶ U rujnu 1693. veliki kapetan petrinjski grof Franjo Erdödy javnom je izjavom potvrdio da je on kao zapovjednik kostajničke vojne posade u vojnim stvarima podređen tadašnjem hrvatskom banu grofu Adamu Bathyaniju i Dvorskom ratnom savjetu. Takvo je rješenje potvrdilo u studenom i Dvorsko ratno vijeće u Beču.⁵⁷ U tom su dakle sukobu različitih interesa, dobivši vojno zapovjedništvo u Kostajnici, Hrvatski sabor i ban, stekli neku prednost i vlast.

Kostajnica i Kostajničko pounje nakon oslobođenja od turske okupacije

U Kostajnici je nakon utvrđivanja nove granice prema Bosni, a prema zaključcima mirovnog ugovora dogovorenoga i potpisanoga u Srijemskim Karlovcima 26. siječnja 1699. bila smještena vojna posada njemačkih vojnika. Ta je okolnost bila izvorom stalnih napetosti između banske i krajiške vojne vlasti. Naime, zapovjednik vojne posade u Kostajnici bio je i zapo-

⁵⁴ Taj događaj opisuje i J. Rattkay u svojem već navedenom djelu *Spomem na kraljeve i banove*, 272-274.

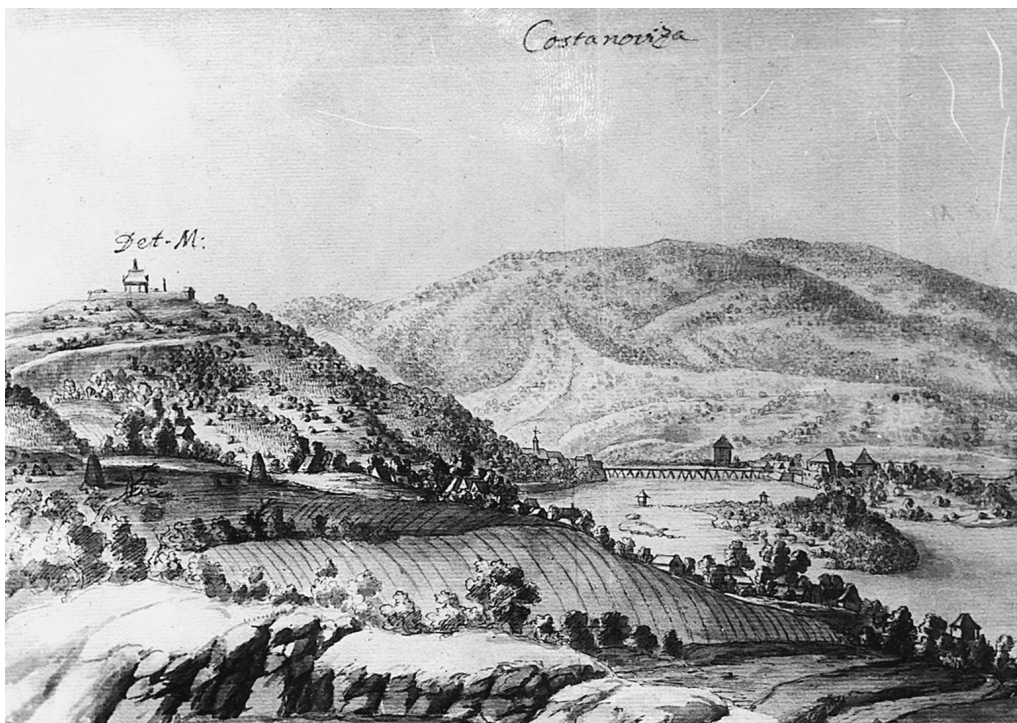
⁵⁵ Kriegsarchiv Wien, Alte Feld Akten, Türken Krieg, (dalje AFA-T.Kr.) f.8, nr.1, 1c, 1d.

⁵⁶ R. Lopašić, SHKR, II., 393-394. "... inter reliqua vero quinque pedestris mei regiminis compagniae ex Costanoviza, Jassenovicz et Dubiza, in quibus per hñemen stativa habuerunt, sine mora educantur, dicta vero loca per excellentiae vestrae militiam praesidiata custodiantur ...."

⁵⁷ R. Lopašić, SHKR, III., 2-3.

vjednik vojne posade u Petrinji. On je kao petrinjski zapovjednik bio podređen zapovjedništvu Varaždinskog generalata, a s druge je strane, kao zapovjednik posade u Kostajnici bio pod neposrednim zapovjedništvom hrvatskoga bana. Težnja pak hrvatskog bana i Sabora bila je steći potpunu vlast nad područjem između Kupe, Save i Une, dakle steći potpunu vojnu vlast nad Kostajnicom. Taj je ne baš jednostavan problem bio konačno riješen ispravom cara i kralja Leopolda pisanom 21. svibnja 1695. u Laxenburgu.⁵⁸ Ban Adam Bathyani 25. lipnja potpisuje ispravu kojom prima Kostajnicu u svoje ime i u ime Kraljevine Hrvatske, uz obećanje da će Kostajnicu čuvati i braniti o trošku Kraljevine, ali i da će u slučaju potrebe i po carskoj naredbi primiti i pustiti u kostajničku utvrdu i njemačku vojnu posadu.⁵⁹ U ime bana, pred carskim poslanstvom određenim da to pitanje razriješi na terenu, Kostajnicu je primio podban Stjepan Jelačić. Maksimilijan Gálller koji je bio na čelu carskog poslanstva, obavio je pregled kostajničke vojske, dao je načiniti popis ratnog inventara u utvrdi, simbolički je predao ključeve utvrde novom zapovjedniku kostajničke banske vojske grofu Petru Kegleviću, obavio je smjenu vojnih posada i s njemačkom se vojskom vratio u Petrinju. Tako je konačno u Kostajnicu opet došla hrvatska, banska vojska, kojom je u ime bana i Kraljevine Hrvatske zapovijedao kapetan banske vojske. Ta mala politička pobjeda u borbi Hrvatskoga sabora za pravo vlasti nad hrvatskim državnim teritorijem, bila je veliki korak u održavanju političke ravnoteže između hrvatskih povijesnih prava i presizanja krajiške vojne

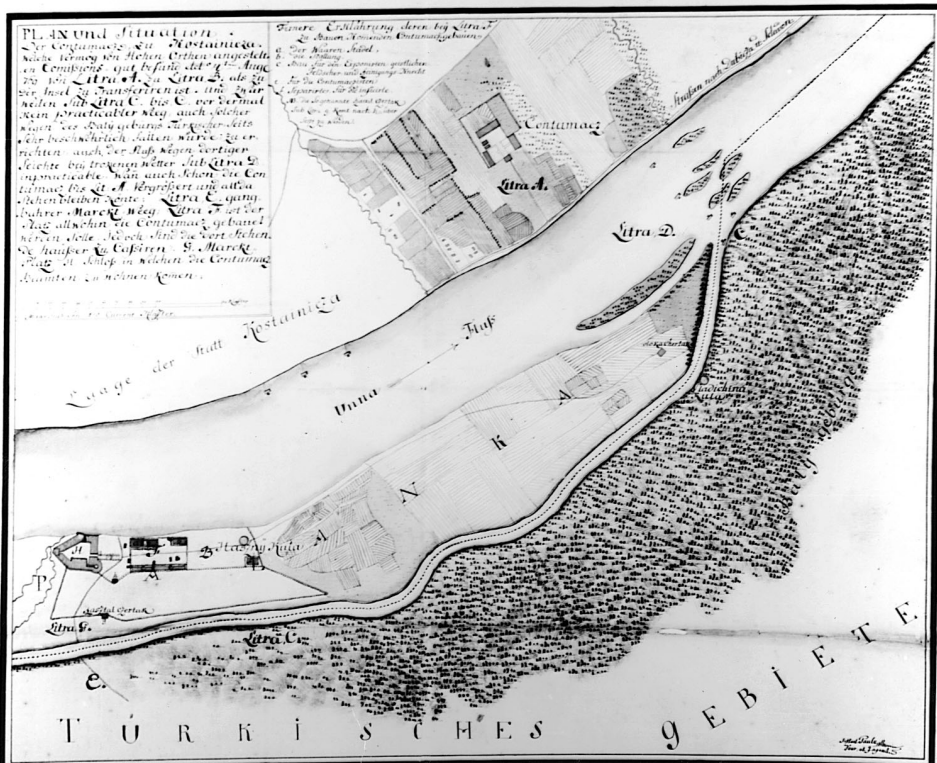

Kostajnica 1729. godine. Crtež M. A. Weissa, Austrijska nacionalna biblioteka Cod. 8665, sl.10.

⁵⁸ R. Lopašić, SHKR, III, 9, 10.

⁵⁹ R. Lopašić, SHKR, III, 15. "...tandem sub dato Laxenburgi 21, nuper elapsi mensis maij clementer ordinare ac finaliter solvere placuit, ut militia Petrinienis e castello seu fortalicio Kosztaniczensi ad Unnam sito, hisceque moribus, jure belli et per arma antedicta sacrae suae Maiestatis a communi Christiani nominis hoste Turca feliciter recuperata, prompte educatur, illudque cum suo nationali praesidio ad instar aliorum regni confinium banali curae, dispositioni ac directioni militari committatur ac concredatur..."

Kostajnica 1769., utvrda i kontumac na unskom otoku.

uprave na ostalim hrvatskim graničnim područjima, koje je, opravdavajući to interesima sigurnosti granica Monarhije, vojna vlast stavila pod svoju vlast i nadzor.

U izvještaju od tom događaju M. Gäller iznio je vrlo opširno mišljenje i o drugom pitanju, pitanju Kostajničkih Vlaha. Vlasi se ne žele podrediti vlasti hrvatskoga bana. Prijete da će se svi preseliti natrag u Bosnu, da će na bunu pokrenuti i Vlahe drugih vojnih područja. Ti su Vlasi spremni služiti kao carski vojnici. Između Kostajnice i Petrinje ima ih oko 10.000. Problem je samo u tome što su Vlasi zaposjeli zemlju Zagrebačke crkve, kojoj nije moguće zanijekati njezina stara feudalna vlasnička prava. M. Gäller taj bi problem riješio jednostavno tako, da zanijeće pravo vlasništva Zagrebačkoj crkvi, posebno zato što to pravo ugrožava egzistenciju i petrinjskog vojnog garnizona, koji također uzurpira vlasničko pravo zagrebačkog biskupa i Kaptola. Preporučuje da se s tim složenim pitanjem ozbiljno pozabavi Dvorsko ratno vijeće u Grazu.⁶⁰ Dakle, pitanje vlasti nad Kostajnicom bilo je riješeno zamjenom vojnih posada i postavljanjem banskog vojnog zapovjedništva nad kostajničkom utvrdom, ali političko pitanje Banske krajine, zbog otvorenog problema Vlaha, na čijoj su strani bile njemačke vojne vlasti, ostaje i dalje neriješenim. Na to je pitanje pokušala odgovoriti i vrlo opširna spomenica glede prava Kraljevine Hrvatske na područje između Kupe i Une u kojoj ima opširnih opisa o zemljopisnom izgledu toga područja, mnogo teza i dokaza za prava Kraljevine Hrvatske nad tim područjem, o gospodarskom i političkom stanju, o događanjima i sukobima između njemačkih vojnika dok su bili u Kostajnici i sada onih u Petrinji sa susjednim stanovništvom i hrvatskim feudalnim vlasnicima na tom području. Zaustavit ćemo se ipak samo na kratkom opisu koji nam ovaj tekst donosi o Kostajnici.

⁶⁰ KA, Wien, IÖKR, Acta Windica, 1695, September, 682-699

“Kostajnica je gradić koji leži na otoku rijeke Une, koji je povezan s obalama rijeke sa dva mosta a njena je pak širina tu velika skoro kao rijeka Dunav, premda Una na drugim mjestima nije šira od širine dvaju ovdašnjih riječnih rukavaca. Otok je obuhvaćen palisadama unutar koji se nalazi jedna palanka. Na njegovom gornjem kraju nalazi se stara zidana utvrda, tzv. kaštel, koji ima tri jake, vrlo tijesne kule, i u jednoj je od njih od drvene građe uređen stan za zapovjednika, koji je sada grof Petar Keglević, a u drugoj je smještena vojna posada. Na donjem kraju (toga otoka) nalazi se pak jedna jaka zidana kula.”⁶¹

Dakle, uz staru je utvrdu na tom unskom otočiću bilo podignuto i naselje, palanka. Stari kostajnički grad zaista je bio čvrsto građen i strateški vrlo važan kao utvrda, ali prostorno je to malen građevinski objekt. U toj su palanci u nesigurnim, ratnim vremenima prebivali najprije vojnici, a onda i ostalo građanstvo. Naselje je bilo zaštićeno palisadnom ogradom, a s istočne strane i stražom koja je stajala u zidanoj kuli. Podban Stjepan Jelačić u svojem strateškom planu uređenja obrane Banske krajine, napisanom nakon potpisivanja mirovnog ugovora između Austrijske i Otomanske Carevine, predlaže da bi u graničnoj kostajničkoj utvrdi trebala biti smještena posada od 100 konjanika i dva vojvodstva pješaka sa svojim zapovjednicima. Ta vojska trebala bi držati straže i u zidanoj kuli na kostajničkom unskom otoku i na drugim mjestima uokolo Kostajnice.⁶² Tu bi trebao prebivati i vicekapetan Kraljevstva. Kostajnicu treba naseliti i civilnim stanovništvom. Dakle, jasno je da sav taj broj vojnog i građanskog osoblja ne bi nikako mogao stati u kostajničku utvrdu, pa se zbog toga nakon utvrđivanja nove granice na Uni počinje ubrzano razvijati novi grad na lijevoj obali Une pod brdom Djed.

Prilikom određivanja točne granične crte na unskoj granici kod Kostajnice, posebnih problema nije bilo. Granica je tekla rijekom Unom, a pripadnost kostajničke utvrde na unskom otoku bila je jasno određena člankom 5 mirovnog ugovora: “Pošto su Kostajnica i drugi otoci na rijeci Uni nizvodno od teritorija Novoga prema rijeci Savi sa suprotnom obalom rijeke Une u posjedu spomenutoga cara, međa između dvije strane neka se odredi na temelju ove granice.” Treba ovdje ipak posebno naglasiti iako je to jasno vidljivo na svim kartama razgraničenja i iz svih opisa granične crte, počevši od navedenoga čl. 5. mirovnoga ugovora, da je granična crta kod Kostajnice tekla unskim rukavcem, tako da je cijeli unski otok na kojem je bio stari hrvatski feudalni grad Kostajnica, pripao Austrijskoj Carevini, odnosno Kraljevini Hrvatskoj.⁶³

Dakle lijeva obala, ali i svi otoci na Uni od Novoga do Jasenovca pripali su Hrvatskom Kraljevstvu. Kod Kostajnice je bilo sporenja samo zbog kule na desnoj obali Une, nizvodno, nedaleko od Kostajnice. Tu je kulu zauzeo vojvoda L. Badenski prilikom oslobađanja Kostajnice i u nju stavio krajišku stražu. Austrijsko povjerenstvo na čelu s L. F. Marsilijem, koje je vodilo poslove razgraničenja, prihvatilo je obvezu da kulu napusti krajiška vojska, ali tražilo je da ni Turci u njoj ne mogu držati svoju stražu, te da se zbog veće sigurnosti Kostajnice ta kula poruši. Ta kula, na Marsilijevu planu Kostajnice označena kao “Karabasicha kula”, a u turskim izvorima se nazivlje “Soko” kula, ipak je 26. srpnja 1700. konačno bila predana Turcima, ali u njoj Turci nisu smjeli držati svoje straže.⁶⁴ Tu kulu, kao jedini problem razgraničenja kod Kostajnice, spominje i izvještaj carskog poslanstva, koje je stiglo na unsku granicu, dok je L. F. Marsili upravo tu rješavao sporove s predstavnikom Turske Carevine Ibrahimom Efendi-

⁶¹ R.Lopašić, SHKR, III, 74.

⁶² R.Lopašić, SHKR, III, 156, “Sequitur praesidium Kosztanicza, ubi commendans et vice capitaneus regni residentiam habet; ibidem 100 equites imponendi et duo vavvodatus cum civitatis populis, qui de simili et praesidium et Kulam conservare possent, excubias quoque sustinere.”

⁶³ Ešref Kovačević, Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Metlačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira, Zagreb, 1973., 68-69.

⁶⁴ KA, Wien, IÖKR, Acta Croatica, 1713. Februar, 14, J.F.Marsili, “Annotatio über Costanoviz, nr. 1 zur Hauptrelation ad 21. October.”

jom. Na Uni su između Kostajnice i Jasenovca bile još dvije slične stražarske kule, Drenovačka i Slabinska kula, pa je i njihovo pitanje trebalo povezati sa sudbinom "Soko" kule.⁶⁵

Oslobodena Kostajnica i kostajničko Pounje i prije kraja dugog oslobodilačkog rata i sklapanja mirovnog ugovora 1699. s Osmanskim Carstvom, ali i u godinama poslije uspostavljanja novih granica, postaju mjestom i područjem na kojem se kao nigdje drugdje suočavaju nove centralističke političke tendencije Austrijske Carevine. Već smo spomenuli da je pitanje zapovjedništva nad vojnom posadom u Kostajnici bilo riješeno prema zahtjevima i težnjama hrvatskog plemstva i bana, ali i u tim je ispravama izričito rečeno, da pitanje Vlaha naseljenih između Kostajnice i Zrina ostaje otvorenim. Pitanje nije bilo jednostavno. Vlasi su prijetili da se neće podrediti banu i hrvatskoj gospodi, nego da će se radije opet preseliti pod tursku vlast i zaštitu. Takav je stav Vlaha bio zaista prijetnja sigurnosti cijeloga toga područja. Svu složenost toga pitanja iznio je već carski povjerenik Maksimilijan Gálller, koji je u srpnju 1695. predao Kostajnicu vlasti i zapovjedništvu hrvatskoga bana. Iduće 1696. godine to su pitanje na sve načine tumačili i rješavali hrvatski staleži u poznatoj "Spomenici" povijesnih prava Kraljevine Hrvatske na predjele između Une i Kupe. Dakako "vlaški problem" isticalo je i poticalo njemačko vojno zapovjedništvo od Petrinje do Varaždina, naglašavajući uvijek samo sigurnost toga područja, koju oko 10.000 tu naseljenih Vlaha mogu pomoći ili dovesti u krajnju neizvjesnost. Pred tom prijetnjom, koja je imala svoju realnu težinu, svi zahtjevi i dokazi hrvatskoga plemstva, da oslobođeno područje između Une i Kupe mora doći pod građansku upravu Hrvatskoga sabora i pod vojno zapovjedništvo hrvatskoga bana, nisu imali dovoljnu težinu.⁶⁶ Na Banovinu, do Kostajnice i Petrinje, stižu carska povjerenstva koja istražuju i ispituju taj problem i donose svoje prijedloge.⁶⁷ U rujnu i petrinjski zapovjednik Aleksander Erdödy iznosi opširno svoja razmišljanja o raznim pitanjima sigurnosti nakon uređenja novih granica prema Osmanskoj Carevini, a posebno, dakako, opet raspravlja o sigurnosti područja između Kupe i Une. Ponavlja već staru tezu da 10.000 Vlaha, naseljenih između Kostajnice, Zrina i Petrinje, mogu biti faktor sigurnosti ali i trajna prijetnja, ako se ne riješi pitanje njihovih zahtjeva. Ti bi Vlasi mogli prekinuti čak i svaku stratešku vezu između Kostajnice, Zrina i Petrinje. Vlasi su brojniji od vojnika svih banskih posada u utvrdama toga područja. Tu je u neposrednoj blizini i jaki turski garnizon u Novomu. Vlasi jesu nepouzdana, ali odlučni su u svojim zahtjevima i dobro su organizirani. Sve to vodi zaključku da sa strateškoga gledišta treba prihvatiti vlaške zahtjeve, makar oni u prosudbi Hrvatskoga sabora i banske vlasti izgledaju kao gola vlaška ucjena i nasilje prema opravdanim povijesnim pravima hrvatskoga plemstva na ovom dijelu hrvatskoga teritorija.⁶⁸ Vlaška je drskost išla tako daleko da su prijetili i samom zagrebačkom biskupu, kada je on na svoje zemlje pokušao naseliti neke katoličke obitelji. Biskup je ipak 1701. i 1702. godine uporno tražio poštovanje prava svojeg feudalnog vlasništva i čini se da su se Vlasi nešto smekšali kad je i biskup upotrijebio silu, pa je neke njihove prvake pohvatao i bacio u tamnicu. Tada, u rujnu 1703. vlaški glavari "Krajine kostajničke" šalju biskupu pismo molbe da bi im pustio na vjeru kneza Janka Borojevića i Stipana Deretića te mu obećavaju svoju vjernost, "da oni necheju od zada nigdar nikakove nevere vuchiniti gozpodinu szvetlomu biskupu niti plemenitomu orszagu .... Na sto vsze dajemo nassu veru y Gozpodina Boga y zvetlomu gozpodinu i plemenitomu orszagu ..."⁶⁹

Ovo je pitanje ipak bar načelno razriješio car i kralj Leopold kad je ispravom pisanom 6. lipnja 1703. odlučio da područje između Kupe i Une, što se tiče financija, dolazi pod nadzor Bečke komore, a sa stanovišta političke uprave i duhovnih pitanja podređuje se Kraljevini Hrvat-

⁶⁵ KA, Wien, AFA-TKr. f. 13, nr. 8.

⁶⁶ R.Lopašić, SHKR, III, 52-55, 58-96.

⁶⁷ KA, Wien, Kanzlei-Akten, VII, 151/1, SHKR, III, 144-145

⁶⁸ KA, Wien, AFA-TKr, f. 13, nr. 17.

⁶⁹ R.Lopašić, SHKR, III, 212-213, 232.

skoj, Hrvatskom saboru i banu.⁷⁰ Ipak ni ova odluka nije otklonila težnje Dvorskog ratnog vijeća u Grazu, da preko podređenosti mu banske vojne vlasti drži pod svojim nadzorom vojna i ratna zbivanja na ovom području. Ta pitanja Banske krajine kao i sve druge suprotnosti krajiškog vojnog društva neće do kraja riješiti ni sve kasnije vojne reforme, ni na kojem dijelu krajiškog teritorija. Zato će i na Banovini biti tijekom 18. i 19. stoljeća više vlaških i krajiških buna.

Kako je izgledala Kostajnica nakon oslobođenja u 18. stoljeću

Već smo spomenuli neke osvrtne na izgled Kostajnice tijekom i nakon oslobođenja i njezina priključenja matici zemlji te podređivanja vlasti Hrvatskoga sabora i bana. Najraniji i vrlo autentičan crtež Kostajnice u prvim godinama nakon oslobođenja načinio je L. F. Marsili, predsjednik carskog povjerenstva koje je na temelju odredaba mirovnog ugovora potpisanoga u Srijemskim Karlovcima 1699. godine određivalo, utvrđivalo i označavalo novu graničnu među između Osmanlijskoga i Austrijskoga Carstva. Marsili je svoj crtež izradio iz očevida. U Kostajnici je boravio u više navrata, a najdulje ljeti, u srpnju, 1699. Kao već iskusan vojni strateg i izvrstan crtač, pomno je proučio izgled, položaj, sve strateške i demografski važne podatke o Kostajnici, a onda sve to podrobno opisao i nacrtao na svojem planu Kostajnice.⁷¹

Marsili u opisu kaže za Kostajnicu: "To je mjesto takoreći glavni grad donjih hrvatskih krajeva smješteno dijelom na unskom otoku a dijelom na obali na podnožju brijega. Cijelo bi to mjesto trebalo bolje utvrditi i organizirati njegovu sigurniju obranu. Kaštel, kako pokazuje crtež malen je, a utvrdu na otoku brani samo voda koja je optječe; nad njom dominira brijeg. Povezana je s obalom jednim vrlo lošim mostom. Oko 1000 koraka dalje od utvrde na bosanskoj strani nalazi se jedna vrlo čvrsta kula, prazna je, ali nije porušena, a Turci bi je po ugovoru trebali napustiti, zbog blizine naselja na unskom otoku. Kako to mjesto bolje utvrditi i osigurati mu sigurniju obranu, to bi trebalo najprije podrobnije ispitati, a obranu osloniti na jedan novi tip tvrđave koja bi se mogla izgraditi na vrhu brijega koji dominira ovim mjestom, nad otocima na Uni pa i prostorom preko Une koji pripada Turcima. Mjestu nedostaju zemlje preko Une, osobito zbog nedostatka ispaše i krme za stoku, a te zemlje koje su sada pripale Turcima i inače su pogodne za sijanje žita i uzgoj vinograda".⁷²

Marsilijev crtež Kostajnice jasniji je od njegova na mjestima dosta izbljedjela rukopisa. Vrlo je jasno prikazana slika položaja i izgleda Kostajnice: utvrda i palanka na unskom otoku, naselje na lijevoj unskoj obali pod brijegom koje Marsili označava imenom "varos" i mali drveni čardak na četiri stupa na vrhu brijega Djed sa zapisom "TIET MONS: cui super struentum esset fortalitiium". Nizvodno, na kraju unskog otoka, na desnoj obali unskog rukavca, koji dijeli kostajnički otok s utvrdom i palankom od bosanske unske obale nalazi se dosta prostrana kula sa zapisom: "KARABASTITZA KULA Turcis cedenda". Utvrda ili kaštel trapezoidnog je tlocrta s jednom kružnom i dvije četverougone kule, male prostornosti. U kaštelu je uz kule, koje su ugrađene u obrambene zidine, naznačen još samo jedan manji objekt, vjerojatno izgrađen od drvene građe, a u službi vojne posade. Pred kaštelom je "palanka" s kućama, podijeljenima po sredini širokom ulicom, na kraju zaštićena zemljanim nasipom i grabom te jednom manjom kružnom kulom na lijevoj obali otoka. U "varoši" vrijedi zapaziti još jedan malen detalj. Na istočnom kraju naselja točno nasuprot mostu koji vodi do unskog otoka točkicama su uokvirene dvije male građevinske "insule". U većem građevnom "otočiću" nalazi se jedan veći sakralni objekt označen križem i dva manja objekta vjerojatno franjevačka crkva sa samostanom. Istočnije su još dva manja objekta označena križem.⁷³

⁷⁰ R.Lopašić, SHKR, III, 220-221.

⁷¹ KA, Wien, IÖKR, Acta Croatica, 1713. Febr.14. "Annotatio...",već spomenute Marsilijeve bilješke o Kostajnici u bilj. 64

⁷² Isti izvor kao u bilj. 64,73.

⁷³ Plan de Castanoviz, crtež L. F. Marsilia uz izvorni tekst spomenut u bilj. 64.

Slika Kostajnice koju je L. F. Marsili priložio svojem konačnom izvještaju dotjeranija je, slikovitija i crtana s pogledom od južne, bosanske obale preko kostajničkog kaštela na naselje na lijevoj obali Une i brdo Djed. Kuće naselja pod brijegom i one u utvrđenoj palanci na otoku iscrtane su gotovo fotografskom realističnošću, podijeljene ulicama na gradske insule. Pod brdom Djed, u sredini naselja ističe se crkva s visokim vitkim zvonikom. Ostali su detalji, osim natpisa "Kostanovitz", ispisanoga u barokno razvučenom plaštu u desnom gornjem kutu, jednaki crtežu na izvornoj Marsilijevoj skici Kostajnice.⁷⁴

Osim političke borbe za kostajničko Pounje i održavanje vojne obrane u Kostajnici,⁷⁵ Sabor se brine i o građevnom stanju kostajničke utvrde. Utvrda je očito bila dosta zapuštena već 1695. godine.⁷⁶ Godine 1697. Sabor odlukom u čl. 13. zapovjedniku kostajničke posade Petru Kegleviću, uz već danih 300 forinti, odobrava trošak od još 200 forinti za građevinske radove u utvrdi. Traži štedljivo trošenje novaca i određuje plemićkog suca Franju Mikulića da nadzire radove i o svemu na kraju podnese točan izvještaj.⁷⁷ S vremenom je i kostajnička vojna posada bolje popunjena i organizirana. P. Keglevića u zapovjedništvu zamjenjuje kapetan Krsto Delišimunović. Iz iskaza vojnih plaća 1709. i 1710. godine vidljivo je da se u kostajničkoj posadi uz zapovjednika Krstu Delišimunovića nalaze još neke važne vojne službe: njegov zamjenik, kao zapovjednik cijelog kostajničkog Pounja, tri kaštelana, dva timpanista, jedan harambaša, jedan "pix Maister" i jedan kirurg, dakle, onovremeni vojni liječnik.⁷⁸ Pitanje građevinske obnove banovinskih utvrda, posebno Kostajnice, na dnevnom je redu bilo i idućih godina. Godine 1713. Sabor naređuje zapovjednicima posada Zrina i Kostajnice da se pobrinu za potrebnu radnu snagu i određuje posebne poslanike, Pavla Patačića, zapovjednika u Glini, Ivana Draškovića i Pavla Raucha, te novoga zapovjednika u Kostajnici Jurja Erdődyja, da na mjestu izvide građevno stanje i potrebu obnove grada Zrina i kostajničkih utvrda. Da bi potrebni radovi mogli započeti već iste godine, Sabor za Zrin odobrava trošak od 250 forinti, a za Kostajnicu 500 forinti.⁷⁹ Kostajničke su utvrde, dakle, tih godina bile koliko toliko obnovljene. Unutar zidina, ali i pred njima, u palanci, bili su podignuti, dakako od drvene građe, objekti potrebni vojnoj posadi. Takvu, tada već vojno bolje organiziranu i donekle građevinski obnovljenu Kostajnicu opisuje nam izvještaj vojnog inženjera M. A. Weissa iz 1729. godine. "Od Dubice osam nepunih sati uzvodno Unom leži glavna utvrda Banovine, Kostajnica, koju su Turci 1577. zauzeli varkom ili predajom, nakon čega je i sva zemlja između Une i Kupe bila pokorena, sve do 1688., dok je nije vojvoda Ludovik Badenski tim Turcima opet preoteo. To se mjesto, kako to pokazuje prikaz br. 10, sastoji od jedne vrlo tijesne utvrde i palanke, koje leže na unskom otoku koji od turske strane dijeli tek jedan vrlo povodan riječni rukavac. Nadalje, iznad i ispod Kostajnice ima još nekoliko otoka, od kojih su neki prilično veliki, ali nemaju odgovarajuće protuobrane, pa bi ih se moglo lako zauzeti. Ukratko rečeno: ta je utvrda bez grudobrana i obrane zaštitnih prokopa gotovo izložena propasti. K tomu je i cijeli njezin izgled vrlo neskladan da bi je se moglo dovesti u odgovarajuće obrambeno stanje.

S ove strane Une leži Raški ili Vlaški grad, a iznad njega je brdo Djed, na kojem su Hrvati odmah nakon Draškovićeva poraza podigli jedan čardak od hrastove građe na 98 hrastovih stupova, a onda ga takva opasali jednom četverougaoanom zemljanom utvrdom (redutom); jedino što na tom brijegu nema ni kapi žive vode. Nadalje, Unu sam kod Kostajnice našao vrlo širokom, tako da kada bi se to mjesto i utvrdilo, koliko to već njegov položaj dopušta, tre-

⁷⁴ L.F.Marsili, Njegova zbirka u Bologni, *Ichonographia fortalitorum limitaneorum quae vigore pacis Carlovitzensis plurimam partem sunt destructa aut evacuata, uti quidem relationes huc spectantes clarus docent*, Cod. 21, nr. 13

⁷⁵ Zaključci Hrvatskoga sabora, (dalje ZHS) II., Zagreb, 1958., 68,

⁷⁶ ZHS, II., 47, 72.

⁷⁷ ZHS, II., 141.

⁷⁸ ZHS, II., 446.

⁷⁹ ZHS, II., 504-505, 523.

balo bi povezati Vlaški grad i Kostajnicu i sve do utvrde, izgraditi jedan dobro čuvani i utvrđeni most. Taj bi se most morao protegnuti sve do druge obale te bi ga trebalo osigurati jednim čvrstim mostobranom.” Weiss dalje napominje da vjeruje da bi ove mjere mogle zaštititi Kostajnicu bar od nekog nenadanog neprijateljskog napada, no za to bi bilo potrebno dobro organizirati i održavati na odabranim položajima potrebne predstraže i alarmna mjesta, koja bi mogla upozoriti branitelje i žitelje na dolazeću neprijateljsku opasnost.⁸⁰ Crtež koji je Weiss priložio svojem opisu ističe nekoliko zanimljivih pojedinosti. Na brdu Djed stoji čar-dak s prostranom zemljanom utvrdom. Pod brijegom u naselju ističe se uski manji zvonik koji kao da izrasta iz krovista nekog sakralnog objekta. Do unskog otoka pružio se drveni most na stupovima, a na unskom otoku, uz kule kostajničke utvrde, dominira visoka kula. Ta je kula prikazana kao visoki četverougaojni objekt, što zbunjuje, jer su sve samostojeće kule (ona na otoku, Alagića kula i kula preko na bosanskoj obali - Karabašićeva kula) u svim tlocrtnim prikazima nacrtane kao kružne kule.

Tijekom cijelog 18. stoljeća Kostajnica i druge banovinske utvrde bit će na brizi Hrvatskom saboru i banu. U vrijeme novih ratova protiv Osmanlijskog Carstva tim se utvrdama pridaje veća pozornost, osobito njihovu građevnom i obrambenom stanju. Kostajnica, Dubica i Jasenovac na Uni, a u pozadini Zrin i Glina, oslonac su obrane Banovine i susjednih krajeva. Godine 1720. zapovjednik Kostajnice Emerik Erdödy izvještava Sabor da u utvrdi treba popraviti dvije kule, a Sabor u Kostajnicu šalje poslanike da tamo istraže što je do sada učinjeno, koliko je novaca potrošeno, te da se poprave i te dvije kule.⁸¹ Godine 1726. Sabor opet šalje građevno poslastvo u obilazak kraljevinskih utvrda na Banovini,⁸² a godine 1727. opet je isplatio 200 forinti za popravak kostajničkih utvrda.⁸³ Godine 1733. Sabor donosi odluku kojom se podložnici toga područja obvezuju lomiti i dopremati kamenu građu u glavne banovinske utvrde. Tamo će peći vapno i posluživati zidare koji utvrđuju njihove zidine i podizati zemljane zaštitne nasipe. Za te je radove ban već isplatio 500 forinti, a tada se odobrava trošak od još 500 forinti.⁸⁴ Te radove vodi vojni arhitekt Du Portal de Monteau, kojeg je Sabor zaposlio kao vrhovnog građevnog nadzornika. On radi na poslovima utvrđivanja u Dubici, vodi poslove gradnje utvrde u Glini, vodi i nadzire gradnju utvrde na brdu Djed nad Kostajnicom. To su godine očekivanja novoga rata s Turcima. Takvi se radovi nastavljaju i iduće 1736. godine. Nastavlja se gradnja utvrde na brdu Djed, koju je prošle godine započeo graditi Du Portal. Na kostajničkom su kaštelu popravljena gradska vrata i nad vratima je postavljen natpis urezan u kamenu. Du Portal očekuje da su zidari već u Kostajnici, a trebalo se toga ljeta tamo okupiti oko 400 radnika.⁸⁵ U svibnju 1737. Hrvatski sabor traži da se radovi u Kostajnici “što je moguće više ubrzaju i što prije dovedu do kraja”. Du Portal je javljao iz Kostajnice da je za radove na brdu Djed uspio okupiti samo 250 radnika, a ratno vrijeme traži da sve poslove utvrđivanja Kostajnice završi što prije.⁸⁶ Briga za bolje građevinsko stanje kostajničkoga kaštela nastavlja se i poslije postignutog mira s Osmanskim Carstvom, sklopljenog 1739. u Beogradu. Godine 1740. Sabor utvrđuje da je kostajnički kaštel dosta ruševan i da je potrebno hitno započeti njegovu cjelovitu obnovu. Za to obećava osigurati veća novčana sredstva.⁸⁷ Iduće godine Sabor je zatražio od kralja pomoć za nabavu artiljerij-

⁸⁰ M. A. Weiss, *Vorstellung und kurze Beschreibung des Defension-standts deren Kroatischen Frontierren*, Wien, ÖNB, Zbirka rukopisa, Cod. 8655, 16-17

⁸¹ ZHS, III., 107-108, 111.

⁸² ZHS, III., 184-185.

⁸³ ZHS, III., 217.

⁸⁴ ZHS, III., 384.

⁸⁵ DAH., Banski spisi, kut. 4, 80, 81, 127, 150,161,170., kut. 5, 202, 206. Mnogo spisa u kut 6 i 7, iz mjeseca srpnja i kolovoza.

⁸⁶ DAH. Banski spisi, kut. 8, pisma Du Portala od 4. i 5. svibnja 1737.

⁸⁷ ZHS, IV., 223-224. čl. 8. *Quia antiquum Kosztainiczae Praesidium ruinam meditaretur, et nisi tempestive de reparatione ejusdem provideatur, colapsim provideretur ...”.*

skog naoružanja i to za tri najvažnije banovinske utvrde, Glinu, Dubicu i Kostajnicu, jer opasnost od novoga rata još je uvijek moguća.⁸⁸ Ovim utvrdama Sabor pribraja još i Zrin u pozadini i Jasenovac na sutoku Une i Save i drži ih "predzidom obrane ovoga Kraljevstva" te opet 1742. pokreće radove potrebne za njihovu obnovu. Do njih treba dopremiti potreban građevinski kamen i građevno drvo, treba početi peći vapno, prikupiti radnike za svaku utvrdu da tamo rade sve što bude potrebno.⁸⁹

Ipak tih godina Kostajnica nije više samo granična utvrda okrenuta prema neprijatelju u Bosni, nego se toj Bosni počinje sve više otvarati. Već je Požarevačkim mirovnim ugovorom (1718.) bilo preporučeno razvijati međususjedne trgovačke veze. Razvojem trgovačkog prometa Kostajnica će uskoro postati glavnim mjestom prijelaza trgovačke robe preko Une na hrvatsku stranu. Preko Kostajnice oduvijek se prevozila trgovačka roba na jednu i drugu stranu rijeke Une, no tada će se taj promet toliko povećati, da je u Kostajnici trebalo graditi novu zgradu "kontumaca", a u toj zgradi urediti potrebne urede nadzora i pregleda trgovačke robe. Takva je kontrola bila prijeko potrebna i zbog uvijek postojeće nezakonite trgovine, a osobito zbog sprječavanja prenošenja zaraznih bolesti, napose kuge. Takva se kuga pojavila u kostajničkom i jasenovačkom kraju krajem 1743. godine, pa je Sabor poslao u Kostajnicu jednog liječnika i dva kirurga. Pošast kuge smirila se u proljeće 1744., godine zahvaljujući i vrlo širokom preventivnom djelovanju osoblja u kostajničkom kontumacu.⁹⁰

Iduće godine bilo je opet velikih briga oko popravka zidina kostajničkoga kaštela, osobito unutarnjeg obrambenog zida okrenutoga prema neprijatelju. Sabor zahtijeva hitan popravak i traži da se u tom dijelu kaštela urede prostorije za zatvorenike, i to "u formi kazamata". Toj svrsi može poslužiti i jedan dovoljno veliki prostor u kuli okrenutoj neprijateljskoj strani. U toj je kuli do tada zapovjednik kaštela držao drva za loženje, a sada bi se tu mogao urediti zatvor za lakše osuđene zatvorenike. Svi zidarski i tesarski poslovi ovoga zadatka povjereni su podzapovjedniku u Kostajnici baltazaru Bušiću. Nije bilo mirno ni na brdu Djed. Tu je vojni graditelj Du Portal počeo kopati bunar, ali je taj posao zastao, pa Sabor potiče nastavak i tih poslova.⁹¹ Radovi popravljivanja i adaptacije staroga kostajničkoga kaštela bili su uglavnom dovršeni tijekom 1748. godine,⁹² a onda je opet došla na red gradnja novih objekata za potrebe carinske i medicinske kontrole, zgrada kostajničkoga kontumaca. Godine 1757. Sabor šalje u Kostajnicu Aleksandra Malenića i jednog zidarskog meštra da istraže koliko je realiziran projekt kontumacijskih objekata i da postave na čelo te službe odgovornog ravnatelja. No čini se da su poslovi izgradnje svih tih objekata išli vrlo sporo. U rujnu 1759. u Kostajnici je opet Aleksander Malenić, koji u Sisku nalazi dva dobra tesara i potrebne radnike, a zadatak im je bio da što prije dovrše još neke poslove izgradnje objekata kostajničkoga kontumaca. Za taj trošak bilo je osigurano još 500 forinti. Istovremeno s ovim radovima, grade se neki objekti javne namjene i u kostajničkom naselju pod Djedom. Sabor je odredio 105 forniti za pokrivanje zgrade nekog spremišta ili nekih podruma, te za gradnju neke općinske kuće.⁹³

Čini se da poslovi izgradnje i uređenja kostajničkoga kontumaca traju još 1769. i idućih godina. Sliku toga projekta donosi nam pregledni plan Kostajnice i detaljan plan radova i troškova iz iste godine. Prostor i gradilište novih objekata za kontumacijsku "carinsku zonu" nalazi se na otoku pred kostajničkim kaštelom, na mjestu gdje su nekada stajale drvene kuće vojničke palanke. U tom građevnom bloku (lit.F.) predviđena je izgradnja skladišta za robu, staja za životinje, kuća za liječnika i kapelana, kuća za kontumacijske radnike, kuća za zaražene životinje ili robu, čardak za održavanje straža. Iz sumarnog popisa potrebne grade i

⁸⁸ ZHS, IV., 265.

⁸⁹ ZHS, IV., 325.

⁹⁰ ZHS, IV., 328., ZHS, V., 29, 36, 42, 43.

⁹¹ ZHS, V., 110.

⁹² ZHS, V., 261-262.

⁹³ DAH, Spisi Varaždinskog Generelata, kut. XIX, f. 2.

novčanih troškova jasno je da će tu biti izgrađena zgrada bolnice, za koju će trošak za zidarske, tesarske, stolarske i bravarske radove iznositi ukupno 744 forinte, kuća za liječnika i kapelana stajat će 1032 forinte, nadalje osam kućica za kontumacijske radnike i službenike koštalo bi 1871 forintu, staja za stoku koštala bi 581 forintu, a veliko pričuveno skladište još 1355 forinti. Ukupni trošak cijeloga projekta iznosi dosta visokih 5.683 forinti.⁹⁴

Dakle, već u drugoj polovici 18. stoljeća prometno i trgovačko značenje Kostajnice postaje sve važnijim u njezinom razvoju. Dakako, geostrateški položaj Kostajnice na graničnoj crti koja teče tokom rijeke Une nikad nije izgubio trajnu vrijednost. Ipak u novom povijesnom odnosu snaga, obrambeno značenje Kostajnice bolje simbolizira njezina nova utvrda na brdu Djed, negoli stari kostajnički kaštel na unskom otoku. Kostajnica postaje i ostaje, u prvom redu, granična straža na važnom graničnom prijelazu iz Bosne u Hrvatsku, iz Osmanlijskog Carstva u zemlje Austrijske Monarhije. Nakon posljednjeg velikog rata između ove dvije vojne i političke velesile, te konačno utvrđenih među njima granica, prema zaključcima Svištovskog mira potpisanoga 1791. godine, upravo je takva sudbina bila određena i Kostajnici u idućim desetljećima i stoljećima novoga povijesnoga vremena.

Zaključak

Stoljetnu povijest Kostajnice određivao je njezin položaj u prostoru i politička vlast o kojoj je bio ovisan njezin gospodarski i društveni razvoj. Tijekom srednjega vijeka Kostajnica je utvrđeni feudalni grad izgrađen na unskom otoku pod brdom Djed, već oko sredine 13. stoljeća, i još starije naselje kostajničkih građana na lijevoj obali Une. U feudalnom ustroju srednjovjekovne hrvatske države taj utvrđeni kostajnički grad bio je simbol i stvarno središte feudalne vlasti Kostajničkih knezova, a poslije knezova Babonića, Zrinskih i drugih feudalnih posjednika. U cijelom srednjovjekovnom razdoblju, uz feudalni utvrđeni grad na lijevoj obali Une živi i razvija se naselje kostajničkih žitelja, koji su bili više ili manje ovisni o feudalnim gospodarima kostajničke utvrde. Takav povijesni razvoj i odnos traje sve do zadnjih desetljeća 16. stoljeća, kada se i u kostajničkom Pounju počela osjećati sve bliža prijetnja osmanlijske osvajačke vojne sile. Već od godine 1472. kada je Pavao II. Zrinski zatražio vojnu pomoć od Venecije i rimskoga pape za obranu svojih posjeda i gradova u Pounju, počinje se mijenjati srednjovjekovna uloga kostajničkoga feudalnoga kastruma, ali i životne prilike žitelja kostajničkoga naselja.

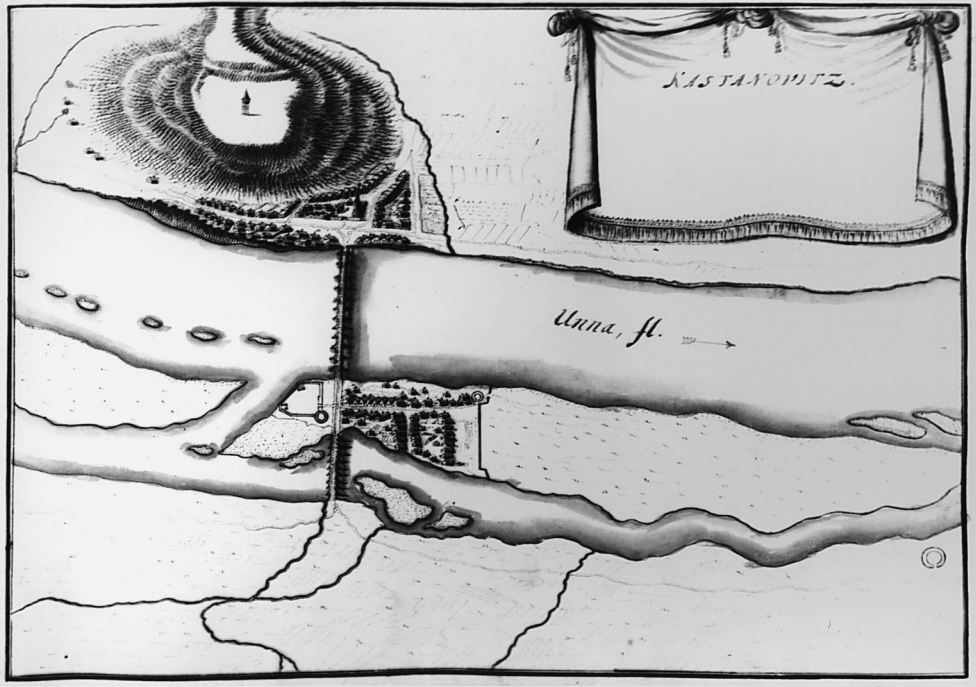
Razdoblje od kraja 15. stoljeća do pada Kostajnice pod tursku okupaciju 1556. odnosno 1557. godine, vrijeme je stalnog prilagođavanja kostajničke utvrde ratnim obrambenim potrebama, te stagnacije, a zatim i propadanja kostajničkoga naselja. To prvo razdoblje obrane bilo je obilježeno viteškom obranom i junaštvom feudalnih gopodara Kostajnice, napose knezova Zrinskih. Zrinski se koriste i diplomacijom te ugovorenim sporazumom o dobrosusjedskim odnosima s Turcima u Bosni bar neko vrijeme uspijevaju sačuvati svoje posjede i gradove između Kostajnice i Zrina od njihove pljačke i uništavanja. U drugom razdoblju, gospodari Kostajnice i drugih utvrđenih gradova kostajničkoga Pounja, izgubivši turskim uništavanjem svoje feudalne prihode, sve su teže mogli podnositi troškove stalnog graničnog rata, pa su bili prisiljeni svoje utvrđene gradove prepustiti obrani središnje kraljevske vlasti. Kralj u njihove utvrde stavlja svoje vojnike, koje opskrbljuje potrebnom ratnom opremom i plaća ih svojim novcem, a zapovijedaju im najčešće njemački vojni zapovjednici. To razdoblje završava izdajom kostajničkog zapovjednika i predajom kostajničke stare utvrde Turcima.

Treće povijesno doba Kostajnice, njezina okupacija pod turskom vlašću traje punih trinaest desetljeća. Tada je Kostajnica isključivo turska ratna utvrda. Turci Bosanskoga pašaluka građevinski je održavaju, popravljaju i nadograđuju, drže u njoj jaku vojnu posadu, koja zbog

⁹⁴ DAH. Spisi Varaždinskog generalata, kut. XIX.f. 2., 1742/78. Summarischer Extract über die samentlichen Kostajnitzer Contumaz Gebäude, lauth anliegen. Planns und überschlägene wie solchen von allen handwerihtheithen und Materiellen zu stehen können. Varazdin, den 23. august 1769.

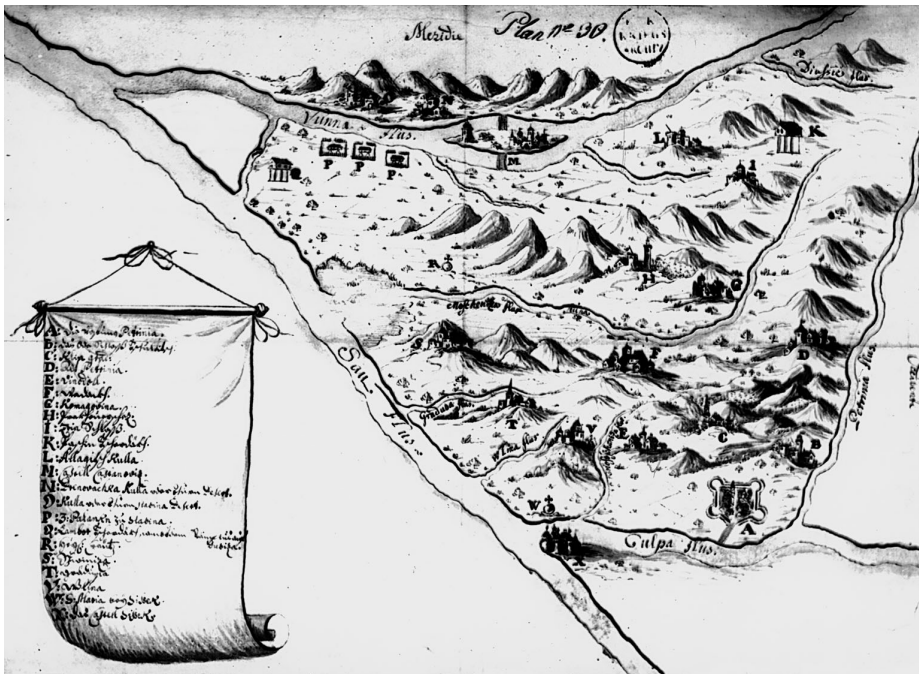
brojnosti, pred utvrdom na unskom otoku gradi utvrđeno vojno selo, palanku. Obnavlja se i život u naselju pod brijegom Djed, na lijevoj obali Une. To dugo razdoblje turske Kostajnice ipak nije ostavilo ni prepoznatljivih spomenika turskog graditeljstva, ni većeg demografskog rasta. Kostajnica je zapravo, iako dosta daleko od banovinskih uvrda na Zrinskoj gori i onih bliže na Kupi, uvijek živjela kao granična utvrda i nesigurno naselje, jer Turci nikad nisu uspjeli posve ovladati prostorom između Une i Kupe, niti to područje priključiti političkoj vlasti Osmanske Carevine. Čak je i granična crta između Bosanskoga pašaluka i Hrvatskoga Kraljevstva na tom prostoru bila točno određena tek nakon dugoga rata i sklopljenoga mira na Žitvi 1606. godine. Takva vojnički dobro branjena i utvrđena turska Kostajnica na straži pred vratima Bosanskoga pašaluka, dočekala je i razdoblje oslobodilačkih ratova i dan svoga oslobođenja od turske okupacije 1688. godine.

U razdoblju oslobilačkoga rata kostajnička utvrda na unskom otoku odupirala se uspješno napadima nedovoljno jake banske vojske, dok do njezinih zidina nije stigla artiljerijom opremljena veća vojna sila združene banske i carske oslobodilačke vojske. Srednjovjekovnim viteštvom i opsadnom taktikom golog napada na utvrđene i dobro branjene zidine staroga grada zaštićenoga i vodama rijeke Une nije bilo moguće osvojiti stari kostajnički grad. No nova strategija aktivnog opsadnog okruženja, odvajanja posadne vojske u utvrdi od vanjske pomoći, a prije svega tada već vrlo razorna, brža i točna artiljerijska gađanja preko vanjskih zidina i rušenje nutarnjih obramenih sadržaja utvrde, pokazala su svu slabost ove male srednjovjekovne utvrde. Kada je pak u ruke kršćanske vojske pala stara utvrda, bitka za oslobođenje Kostajnice bila je dobivena. Ipak njezin strateški položaj na graničnoj crti prema Bosanskom pašaluku i dalje će imati veliko vojno i gospodarsko značenje. Međutim, njezinu obrambenu vrijednost treba tada podupirati izgradnjom nove utvrde na brdu Djed. Zbog graničnog položaja Kostajnica je bila i ostala važno granično mjesto, no novo je vrijeme donijelo druge oblike i mogućnosti čuvanja graničnog prostora. Sve je veće značenje Kostajnice kao graničnog naselja, a sve je manje vojno i obrambeno značenje stare utvrde. Danas je stara utvrda na unskom otoku samo spomenik povijesnog feudalnog i ratnog graditeljstva, ali i trajan svjedok davno utvrđenih graničnih odnosa između dviju susjednih naroda i država. Kostajnički stari grad zajedno s unskim otokom oduvijek je bio dio hrvatskog državnog teritorija. Danas je tek teže prepoznati onu staru povijesnu graničnu crtu utvrđenu i priznatu međunarodnim državnim ugovorom već daleke 1699. godine, i to jednostavno zbog toga, što je nekadašnji riječni rukavac zamuljen riječnim nanosom u najnovije vrijeme bio i posve zatrpan, pa se sada stara utvrda umjesto na svojem otoku, našla odjednom na desnoj obali Une. No povijesnu pripadnost kostajničke utvrde današnjoj Republici Hrvatskoj, ni od koga osporavanu od ljeta 1699. godine, ne bi bilo nimalo teško ni utvrditi ni ponovo jasnije označiti, a tu staru crtu razgraničenja, koju su davno označili austrijski i turski carski povjerenici, uz svjedočanstvo engleskih, holandskih i hrvatskih svjedoka, trebalo bi i danas dobrosusjedski poštivati.

Kostajnica poslije 1699. Crtež L. F. Marsilia, Biblioteca universitaria di Bologna, Marsili, Cod. 21. nr. 13.

Utvrdne Banske krajine između Une, Save, Petrinje i Kupe. Ratni arhiv, Beč Gla-102 ur 30 (J.F. Hollstein)

Kostajnica in the Anti-Turkish defense of the Croatian Kingdom

After the fall of the Bosnian Kingdom in 1463 and the heavy defeat of the Croatian nobility at the Field of Krbava in 1493, the conquering Ottoman armies started to threaten immediately the safety and existence of the lands of the Croatian Kingdom. The medieval development of Croatia was violently interrupted in all fields. The Croatian struggle for historical survival of the country and the nation lasted for more than two centuries, during the 16th and 17th century. In this struggle, the individual interests of the nobility and the common state policy of the Croatian Kingdom led by the Croatian Parliament permanently clashed

The old feudal fortresses of the Croatian nobility had the most important role in the anti-Ottoman defense, especially in the southern highlands. The fortified feudal towns (castrums and citadels), the medieval centers of the feudal administration and judiciary, were turned into the fortified bastions to stop the Ottoman penetrations, plundering and destruction of the land. That was also the destiny of the feudal fortress Kostajnica on Una.

The ownership of Kostajnica, the strong stone fortress built on a small island on the river of Una in front of the settlement bearing the same name on the left coast on the foothills of Djed Hill, changed many hands in the medieval period. In the 16th century, in the period of frequent Turkish raids across the river of Una, Kostajnica was feudal property of a very powerful feudal family of Zrinski, who also owned many other important fortified towns and settlements: Novi, Krupa and Lišnica on the river of Una, and Zrin, Prevršac, Gvozdanski, Komogovina and Gorička in the area between Una and Zrinska gora. Kostajnica was the most important fortress on the rivers of Una between the royal fortified town of Bihać and the confluence of the rivers Una and Sava near Jasenovac. This is the reason why its owners, princes Zrinski did everything they could have to reinforce the fortress and to make it capable to resist the Turkish attacks. They kept their military crew in Kostajnica fortress as long as they could pay for it from the feudal revenues from their land and from the assistance they received from the king and other anti-Turkish European allies. Of course, this assistance was never sufficient, so Zrinski family tried to save their property in the Una basin by signing a separate peace agreement with the Turks. However, when they turned the policy of good neighborhood into the policy of active fight against the Turkish conquest, incited by the royal promise of the needed assistance, the Turkish armies almost completely destroyed their property in the Una basin in frequent attacks in the 1630s. In such a situation the Zrinski family was forced to cede their fortresses on the river of Una, including Kostajnica, to the defense of the royal army. The fortified bastion of Kostajnica was really the most crucial point of Croatian defense until it fell under Turkish rule. It happened in mid-July 1556, when the commander of the royal military unit, Captain Ignacije Lusthaller, shamelessly surrendered the fortress to the Turks; in accordance with the testimony of his contemporaries, for the prize of 2000 gold coins. After conquering Kostajnica, the Turks took over all other fortresses on the river of Una, and they made Kostajnica their strongest fortress from which all the Turkish conquering armies would set off towards the rivers Sava and Kupa, all the way to Turropolje and Zagreb until the end of the 16th century. Kostajnica as a Turkish stronghold had an extremely important role in the extensive Turkish offensive in 1577 and 1578.

Until the liberation war in the end of the 17th century, Kostajnica and its fortress on the island remained under Turkish rule. The Turks (the Ottomans) in the meantime reinforced the old fortress with new annexes and kept in there permanently a strong military garrison. A few attempts of the Croatian Banate and Border-region armies to liberate Kostajnica, ended up in failure. Kostajnica was finally liberated by the joint forces of the Croatian Banate army and a part of the Austrian army that was led to Kostajnica by famous army leader Ludovik Badanski. It happened after a three-day siege on July 15, 1687. The Turkish military

garrison was chased out of the fortress, and the garrison of the German Border Army was stationed there.

After the liberation and the end of the Austro-Ottoman war, in accordance with the Peace Treaty signed Srijemski Karlovci on January 26, 1699, Kostajnica and its fortress on the island on Una became the part of Croatian Kingdom. However, that was also the beginning of the political fight between the Croatian Parliament and the Ban for the military control over this strategically important defense position at the Una borderline. Since there was an unit of German soldiers stationed in Kostajnica and paid by the Court War Council in Graz, the nobility of Styria tried to keep it under its control. On the other hand, the Croatian nobility tried to keep under its control the whole liberated area between the rivers of Kupa and Una, so that Kostajnica had a key role in this clash of political interests. The Vlachs settled in the area between Kostajnica and Zrin interfered in this clash of the military interests of the War Council in Graz and the political interests of the Croatian Parliament, and they took the side of the German military authorities. This clash was in the end solved in favor the Croatian Parliament and nobility by the decision of Emperor Leopold, stated in a document signed on May 21, 1695 in accordance with which Kostajnica is placed under the authorities of Croatian Parliament. Ban Adam Batthyani took over Kostajnica on behalf of the Croatian Kingdom. The German army leaves the fortress and the Banate army is deployed, under the command of the Captain of Kostajnica on behalf of the Ban. This was the crucial event in the process of development of the third border military region towards the Ottoman Empire, the creation of the Banate Military Border Region, which remained under the immediate authority of the Croatian Ban.

Kostajnica, after being liberated from the Turkish occupation and after gaining a new political position, having such an important geographical position, develops in the course of the 18th century into significant communications and trade center. In one of the reports dating from that period of time it is described as follows: "Kostajnica is a small town on the island on the river of Una, linked to the river coasts with two bridges, and here the river is very wide, almost as wide as the Danube, although in other places Una is not wider than any of the small backwaters. The island is surrounded by the palisades, in the center of which there is a market town. In its upper part there is an old stone fortress, so called citadel with three strong, very narrow towers; in one of them there is a commander's apartment made of wood, and currently inhabited by the Count Petar Keglević, and in the other tower there is a military garrison. In the lower part (of the island) there is one very strong stone tower." However, the civilian settlement was also developing under the hill on the left coast of Una, as written down by L.F. Marsili. "This town, almost the capital of the lower Croatian lands, is situated partly on the island on the Una, and partly on the coast, on the foothill. This is a new, now Croatian "townlet" of Kostajnica, as this settlement described by Marsili in his topographic map. On the top of the hill he marked the place on which a watchtower, i.e. smaller fortress should be built, in which the army would keep watch and guarantee a higher level of security to the settlement and to the fortress. Marsili's drawing stresses the position of the Franciscan church and the monastery.

As the settlement of the inhabitants and merchants of Kostajnica under the hill developed, the old fortress on the island was being reconstructed as of 1830s. In the mid-century a whole series of new facilities, so called "kostumaca" was built, and it would be used for the purposes of customs control of trade and the sanitary border regulations. This means that in the second half of the 18th century Kostajnica did not only have a military importance, but it also becomes a important communications ad trade center. Kostajnica retains such a historical position and the trend of development after the last Austro-Turkish war and final defi-

ning of the borderline between Croatia and Bosnia, in accordance with the Peace Treaty signed in Svištovo in 1791.

Today the old fortress of the Croatian nobility on the island, the Turkish border citadel and the citadel of the Croatian Banate army are today historical monuments, witnesses the historical events and changes, and the town is currently recovering from the Serb destruction in the last liberation war fought for the historical rights to independence.